

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет іноземної філології
Кафедра романських мов та інтерлінгвістики

Олена Гуз

ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Конспект лекцій

Луцьк 2021

УДК 81'25(075.8)
Г 93

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Волинського
національного університету імені Лесі Українки
(протокол від 16 червня 2021 р.)

Рецензенти:

Мартинюк О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Киселюк Н. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету

Гуз О. П.

Г 93 *Основи перекладознавства : конспект лекцій.* Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 72 с.

Висвітлені основні теми нормативного курсу «Основи перекладознавства». Курс знайомить студентів з історією розвитку та теорією перекладу, різними видами і способами перекладу (включаючи усний переклад), лексичним, граматичним та прагматичним аспектами перекладу, різними видами трансформацій, які застосовуються в перекладі, а також з стратегіями та техніками перекладу, демонструє студентам різні погляди на ці поняття та різні теорії, як українських так і зарубіжних науковців.

Конспект лекцій розроблено для студентів 1 курсу денної форм навчання спеціальності «035 Філологія», освітньої програми «Мова і література (французька). Переклад» освітнього ступеня «бакалавр».

УДК 81'25(075.8)

© Гуз О. П., 2021

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2021

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Лекція 1. Теоретичні та методологічні основи курсу «Основи перекладознавства».....	5
Лекція 2. Виникнення теоретичного перекладознавства.....	12
Лекція 3. Історичні аспекти перекладознавства: від античності до сьогодення.....	20
Лекція 4. Історія перекладознавства в Україні.....	27
Лекція 5. Еквівалентність – центральне поняття теорії перекладу.....	37
Лекція 6. Проблема перекладності /неперекладності : історичний ракурс та сучасне трактування.....	44
Лекція 7. Класифікація та загальна характеристика різновидів перекладу.....	52
Лекція 8. Лінгвістичні та комунікативні аспекти теорії перекладу.....	58
Лекція 9. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення.....	64

ПЕРЕДМОВА

«Основи перекладознавства» – одна з базових навчальних дисциплін у системі підготовки фахівців з французької мови, що навчаються за спеціальністю «035 Філологія», освітньої програми «Мова і література (французька). Переклад» освітнього ступеня «бакалавр». Під час вивчення навчальної дисципліни у студентів формується поняття про перекладознавство як науку; перекладацьку термінологію, її значення та сфери вживання; суспільно-політичну роль й значення перекладу як важливого фактора у діяльності та розвитку суспільства; роль перекладача в сучасному світі; норми та принципи перекладу; види та типи перекладу й сфери їх застосування.

Мета навчальної дисципліни – ознайомити студентів з основними поняттями, теоріями та проблематикою сучасного перекладознавства, історією та теорією перекладу, основними способами перекладу публіцистичних текстів, художніх творів та наукової літератури, продемонструвати студентам особливості застосування основних стратегій і технік перекладу, розтлумачити основні типи лексико-граматичних трансформацій та умови їх реалізацій.

Завдання навчальної дисципліни: висвітлити основні проблеми перекладознавства; охарактеризувати процес перекладу та його закономірності; розкрити сутність міжмовних перекладацьких відповідників різного рівня; описати перекладацькі трансформації; формувати навички аналізу конкретних перекладних текстів; формувати перекладацькі навички та уміння передачі інформації з однієї мови на іншу в усній та письмовій формі.

Набуті компетентності дадуть можливість студентам використовувати отримані знання при подальшому вивченні дисциплін з перекладу. У результаті вивчення дисципліни студенти повинні набути вміння розрізняти види перекладу за різними критеріями; пояснювати основні вимоги до мови перекладача та культури його мовлення; застосовувати загальні принципи теорії перекладу на практиці; аналізувати переклади різних видів; аналізувати на прикладах перекладів вживання та функції перекладацьких трансформацій; аналізувати зразки перекладів з погляду відповідності нормам перекладу; використовувати словники різних типів і видів; користуватися електронними словниками.

ЛЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КУРСУ «ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА»

План

1. Мета, предмет та завдання курсу «Основи перекладознавства».
2. Визначення поняття «переклад». Диференційні ознаки перекладу.
3. Місце теорії перекладу серед інших дисциплін.
4. Основні класифікації перекладу.
5. Види перекладу. Дефініції різновидів перекладу.

Підвищений інтерес до проблем перекладу є визначальною рисою сучасної лінгвістики. П'єр-Франсуа Кайє назвав ХХ століття – століттям перекладу.

Метою курсу “Основи перекладознавства” є засвоєння основних теоретичних положень сучасної теорії перекладу та формування наукового підходу до планування та здійснення перекладацької діяльності.

Завданнями дисципліни «Основи перекладознавства» є:

- розкриття базових понять загальної теорії перекладу;
- висвітлення основних проблем перекладознавства;
- визначення процесу перекладу та його закономірностей;
- аналіз сутності міжмовних перекладацьких відповідників різних рівнів шляхом узагальнення та систематизації спостережень над конкретними текстами оригіналу та перекладу;
- опис стратегій, тактик та технологій перекладу;
- розгляд історії перекладацької теорії та практики;
- визначення ролі перекладів у розвитку вітчизняної культури;
- формування умінь і навичок перекладацької діяльності тощо.

Дослідження особливого виду мовної діяльності, що зветься “перекладом”, почали оформлятися в самостійну лінгвістичну дисципліну лише з початку другої половини ХХ сторіччя. За останні десятиліття масштаби перекладацької діяльності настільки зросли, що є всі підстави говорити про початок нового етапу в історії перекладу. До середини ХХ сторіччя різко зросли міжнародні контакти. На карті світу з'явилося багато нових національних держав, виникли численні міжнародні організації, всесвітні підпорядкування, регіональні спілки держав. Бурхливий ріст науки і техніки викликав величезну потребу в обміні інформацією. Щорічно у світі проходить багато міжнародних конференцій, зустрічей, нарад. Незмірно зріс обсяг міжнародної торгівлі дипломатичної діяльності, міжнародного листування, розширилися культурні зв'язки між народами, масового характеру набув міжнародний туризм.

Переклад – це складне багатогранне явище, окремі аспекти якого можуть

бути предметом дослідження різних наук. В рамках перекладознавства вивчаються психологічні, літературознавчі, етнографічні та інші сторони перекладацької діяльності, а також історія перекладацької діяльності в тій або іншій країні або країнах. Залежно від предмету дослідження можна виділити психологічне перекладознавство (психологію перекладу), літературне перекладознавство (теорію художнього або літературного перекладу), етнографічне перекладознавство, історичне перекладознавство і т.д. Провідне місце в сучасному перекладознавстві належить *лінгвістичному перекладознавству (лінгвістиці перекладу)*, яке вивчає переклад як лінгвістичне явище. Окремі види перекладознавства доповнюють один одного, прагнучи до всебічного опису перекладацької діяльності.

Загальна теорія перекладу спираючись на поняття структурної лінгвістики та теорії інформації, *розглядає* переклад як міжмовну комунікацію, а сам процес перекладу як такий, що складається з **двох** основних етапів – **аналізу** (розуміння повідомлення) і **синтезу** (творення повідомлення).

Переклад завше відіграв особливу роль у розвитку світової культури.

Ф. Ніцше заявляв рішуче: “Міру відчуття історії тією чи іншою епохою можна виміряти по тому, як в цю епоху *перекладають* тексти, та по тому, як ця епоха намагається зробити своїм здобутком попередні часи та книги минулих епох”

Переклад з'явився одразу після народження писемності. Найдавніша форма письма – шумерський клинопис – виникла в Месопотамії. Такі письмові знаки постали ще 4,5 тисячоліть тому у формі текстів на двох і трьох мовах, виконаних на глиняних табличках, знайдених під час археологічних розкопок. Саме старовавілонські таблички релігійного змісту, написані шумерською та аккадською мовами, – найдревніші свідки перекладацької діяльності. Перший перекладач, якого знаємо за іменем, єгиптянин Анхурмес, верховний жрець (XIV ст. до н.е.).

Існує багато визначень поняття *переклад* (більше 40), вони розрізняються за структурним, семантичним та функціональним підходом. Переклад – це заміна елементів або структур однієї мови на елементи іншої (Н. Хомський, Ю. Найда). Переклад – це передача мовою перекладу найближчих еквівалентів оригінального повідомлення з точки зору значення та стилю (Ч. Табер, Ю. Найда).

З точки зору функціонально-комунікативної спрямованості розрізняються *три види перекладу*: художній, суспільно-політичний та спеціальний. За способом виконання *переклад* може бути: письмовим; усним, на слух; усним, з листа; послідовним / синхронним.

Головними видами усного перекладу є *послідовний* (consecutive) та *синхронний* (synchronous).

Згідно з цим підходом, *переклад* – це процес трансформації мовленнєвого повідомлення з однієї мови другою мовою за умови, що його значення залишається незмінним [Гелій Чернов].

Переклад – процес трансформації мовленнєвого утворення на одній мові в мовленнєве утворення на іншій мові при збереженні незмінного значення (Л. Бархударов).

Переклад – одне з найдавніших занять людини. Розбіжність мов спонукала людей до цієї нелегкої, але такої необхідної праці, яка слугує цілям спілкування й обміну духовними цінностями між народами. Слово “переклад” багатозначне; воно має два термінологічні значення, які нас цікавлять. Перше з них визначає розумову діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою, засобами іншої мови. Друге називає результат цього процесу – текст усний або письмовий. Хоча ці поняття й відрізняються, вони являють собою діалектичну єдність, одне не мислиться без іншого (В.С. Виноградов).

Переклад визначається як *один з видів мовної діяльності, що зводиться до процесу передачі думок, висловлених однією мовою засобами іншої*. Це процес взаємодії двох мов. А якщо це так, то цей вид практичної діяльності спирається на лінгвістичний субстрат. Переклад – це розумова діяльність, процес передачі змісту, висловленого однією мовою, засобами іншої мови та результат цього процесу. Переклад викликаний суспільною необхідністю процес і результат передачі інформації (змісту), вираженої в письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою (А. В. Мамрак).

На глибоке переконання Й.В. Гете, *переклад* – “один з найбільш важливих і найбільш суттєвих засобів спілкування між людьми”. Навіть важко уявити собі, скільки інформації, цілих пластів чужомовної культури, духовного багатства втрачала б світова цивілізація у випадку відсутності перекладу як явища.

У вітчизняному перекладознавстві одним з найкращих визначень перекладу є тлумачення терміну, зроблене Л.Бархударовим: **Перекладом називається процес перетворення мовленнєвого твору на одній мові в мовленнєвий твір на іншій мові зі збереженням незмінного плану змісту, тобто значення.**

Коли мова заходить про переклад, найчастіше вживається термін “лінгвістична теорія перекладу”. У зв'язку з цим виникає необхідність встановити, по-перше, на якій підставі теорія перекладу розуміється нами як лінгвістична дисципліна; по-друге, чи існують будь-які інші підходи до проблем теорії перекладу крім лінгвістичного; по-третє, яке місце займає лінгвістична теорія перекладу серед інших галузей науки про мову.

У процесі перекладу здійснюється перетворення тексту на одній мові (ДМ) у текст на іншій мові (ПМ) при зберіганні незмінного плану змісту, тобто значення або, точніше, сукупності значень, виражених у вихідному тексті. Щоб виконати свою задачу, тобто, відобразити істотні закономірності перекладу, теорія перекладу повинна насамперед установити збіги і розбіжності в засобах вираження ідентичних значень у ДМ й у ПМ і на цій основі виявити найбільш типові засоби подолання цих розбіжностей (“перекладацькі прийоми”). Така задача за своєю суттю є мовознавчою, а теорія перекладу, що ставить перед собою саме таку задачу, не може бути нічим іншим як лінгвістичною дисципліною.

Можна було б, на перший погляд, заперечувати, що задача встановлення збігів і розбіжностей у засобах вираження значень у різних мовах належить до компетенції не теорії перекладу, а порівняльного мовознавства. Насправді теорія перекладу найтісніше пов'язана з порівняльним мовознавством, що служить для неї безпосередньою теоретичною базою; і усе ж лінгвістична теорія перекладу не тотожна порівняльному вивченню мов. Порівняльне мовознавство, як і мовознавство взагалі, має справи із системами мов – до його функцій належить виявлення рис подібності і розходження між системами двох мов в області їх звукового (фонологічного) ряду, словникового складу і граматичного ладу. Тому, якщо для мовознавства взагалі і для порівняльного мовознавства зокрема істотним моментом є розмежування рівнів мовної системи, для теорії перекладу, навпроти, найголовніше – це розглядати і зіставляти мовні явища в їхньому зв'язку, у тій взаємодії, в якій вони існують у мові, у структурі зв'язного тексту.

У зв'язку з цим слід зазначити, що в сучасному мовознавстві взагалі спостерігається тенденція перейти від вивчення мови як абстрактної системи до вивчення функціонування мови в спілкуванні. Ця тенденція виявляється й у зростаючому інтересі до проблем мовної діяльності, що досліджуються у плані психолінгвістики, і в розробці тематики, пов'язаної з так званим “актуальним синтаксисом” і “комунікативним членуванням речення”, що можливо тільки з урахуванням функціонування речення в мовленнєвій системі, і, нарешті, у появі нової галузі мовознавства – “лінгвістики тексту”. Всі ці напрямки вивчення мови тісно пов'язані з теорією перекладу; можна навіть стверджувати, що лінгвістична теорія перекладу – це не що інше, як “порівняльна лінгвістика тексту”, тобто порівняльне вивчення семантично тотожних різномовних текстів.

При цьому необхідно зробити таке роз'яснення: мова сама по собі не може бути предметом мовознавства, тому що вона завжди індивідуальна, одинична і неповторна, а будь-яка наука може вивчати лише щось загальне, закономірне,

типове і регулярно відтворене. Мова служить для мовознавства лише матеріалом, з якого воно витягає свій об'єкт дослідження, як-от мову. Якщо ми говоримо, що в сучасному мовознавстві спостерігається тенденція до вивчення використання і функціонування мови в спілкуванні, то це означає лише зміну у вивченні того ж об'єкта – мови, що виражається в наголосі не на статичній, а на динамічній його стороні, не на підході до мови як до інвентарю одиниць, а на його вивченні в дії, у реальному функціонуванні.

Визнавши теорію перекладу лінгвістичною дисципліною, потрібно встановити її місце серед інших галузей науки про мову. У сучасному мовознавстві прийнятим є розподіл на два основних підрозділи: мікролінгвістику і макролінгвістику (Тут Бархударов користується класифікацією американських учених G.Trager і H.Smith, вираженої в їхній роботі 1953 р. “An Outline of English Structure”, хоча мікролінгвістика за визначенням G.Trager і H.Smith – металінгвістика). Перший з цих поділів містить у собі лінгвістику у вузькому розумінні слова, тобто вивчення мови, за словами Ф. де Сосюра, “у самому собі і для себе”, у відволіканні від екстралінгвістичних фактів, як щодо незалежного від інших явищ об'єкта. Сюди відносяться такі класичні дисципліни мовознавчого циклу, як фонетика і фонологія, граматики, лексикологія і семасіологія, аналізовані в плані як загального, так і часного мовознавства, як історичного (у діахронії), так і описового (у синхронії), а також порівняльно-історичного й зіставно-типологічного вивчення мов.

До макролінгвістики, тобто до лінгвістики в загальному розумінні, відносяться ті напрямки в мовознавстві, що вивчають мову в її зв'язку з екстралінгвістичними явищами, тобто з чинниками, що лежать поза самою мовою. До їхнього числа відносяться такі дисципліни, як психолінгвістика, що вивчає психофізіологічні механізми мовної діяльності; соціолінгвістика, що вивчає взаємодію мови і соціальних чинників; етнолінгвістика, що досліджує взаємозв'язок мови і культурно-етнографічних чинників; лінгвістична географія, предметом якої є вплив на мову територіально-географічних чинників; і деякі інші напрямки у вивченні мови.

Крім зазначеного розподілу лінгвістики на мікро- і макролінгвістику, існує також поділ мовознавчих дисциплін на **теоретичні і прикладні**. До числа останніх відносяться ті області науки про мову, що безпосередньо пов'язані з практичним використанням мови в тих або інших видах людської діяльності, що потребують наукового обґрунтування, як то: методика викладання мови; аспекти теорії інформації, пов'язані з використанням мови в технічних каналах зв'язку (телефон, радіо); проблеми автоматичного пошуку інформації,

реферування, тощо; принципи побудови алфавітів; орфоепія і культура мовлення і цілий ряд інших.

Що стосується теорії перекладу, то вона, на наш погляд, відноситься, по-перше, до числа галузей, що належать до **макролінгвістики** і, по-друге, до області **прикладного** мовознавства. Віднесення теорії перекладу до прикладних дисциплін, певне, є зрозумілим і не потребує мотивування. Менше очевидним є віднесення її до сфери макролінгвістики. За суттю, це означає, що ми не вважаємо за можливе будувати теорію перекладу на чисто лінгвістичній основі, без урахування екстралінгвістичних чинників, тобто явищ, що лежать поза структурою самої мови, хоча і безпосередньо з ним пов'язані.

Наприклад, *tube* може бути з дуже великою долею можливості тлумачитися як *радіолампа* в реченні *Where did you put the tube?*, якщо це останнє вимовляє радіотехнік під час роботи в мастерской з ремонту радіообладнання. Але в ситуації питання *How can I get to the Tube?*, вимовленого на вулицях Лондона, значення слова *tube* розуміється як *метро*. Таким же чином англійське речення *Passengers are not allowed to ride on the platform*, через багатозначність слова *platform*, буде зрозумілим тільки в тому випадку, якщо воно буде прочитане на трафареті в автобусі, де *platform* відразу ж одержує однозначне тлумачення як *автобусна площа*. Якщо ж дія має місце на залізничному вокзалі, слово *platform* перекладається як *перон*.

Весь комплекс дисциплін, що вивчають переклад під різними точками зору, можна назвати перекладознавством; центральною й основною частиною перекладознавства є лінгвістична теорія перекладу, навколо якої групуються інші напрямки у вивченні перекладу – літературознавче, психологічне, кібернетико-математичне й ін.

Як відомо, у свій час у літературі з питань перекладу велися диспути, чи може художній переклад бути об'єктом лінгвістичної теорії перекладу або ж він цілком належить до компетенції літературознавства. У наші дні ці спори, можна думати, значною мірою утратили свою гостроту. Саме по собі протиставлення лінгвістичного і літературознавчого підходу до вивчення проблем художнього перекладу неправомірно: оскільки художній переклад, як і всякий інший, є не чим іншим як перетворенням тексту на одній мові в текст на іншій мові, йому повинні бути властиві ті ж самі загальні закономірності, що і будь-якому виду перекладу взагалі, і отже лінгвістична теорія перекладу має повне право черпати свій матеріал також із спостережень над закономірностями перекладу художньої літератури. З іншого боку, не можна не визнати того факту, що цілий ряд проблем художнього перекладу, пов'язаних із специфічним характером художнього тексту, в якому важливу роль грають естетичні

чинники, може бути висвітлений і проаналізований саме з позицій літературознавства, а не мовознавства.

У загальному перекладознавстві існують різні *класифікації* перекладів у залежності від певних критеріїв. За формою виокремлюють: усний і письмовий переклад. Л. Бархударов пропонує докладніший поділ цих видів перекладу:

- Письмово-письмовий переклад, або письмовий переклад письмового тексту: обидві мови – ВМ та МП – вживаються в письмовій формі.

- Усно-усний переклад, або усний переклад усного тексту: обидві мови – ВМ та МП – вживаються в усній формі.

У межах цього виду перекладу існує два різновиди: *послідовний* і *синхронний* переклад. Послідовний переклад іде за текстом першотвору, або є таким, що вже пролунав, тобто сказаним повністю, або виголошуваним з перервами – зазвичай “поабзацно”, тобто групами з декількох речень, рідше “пофразово” – окремими реченнями з паузою після кожного речення. Синхронний переклад здійснюється одночасно з виголошуванням тексту оригіналу – точніше кажучи, він здійснюється в цілому одночасно, однак на окремих проміжках мовлення синхронний переклад або відстає від мовлення на ВМ з мінімальним розривом у часі (на декілька слів) або дещо забігає наперед порівняно з промовлянням тексту ВМ. ВМ вживається у письмовій формі, МП в усній. У цьому виді перекладу також можливими є два різновиди: переклад, що здійснюється одночасно з читанням першотвору про себе (як і під час синхронного перекладу, з послідовними відставаннями та випередженнями). Такий різновид письмово-усного перекладу часто називають “перекладом з аркуша”; переклад, що здійснюється послідовно, після прочитання всього тексту в цілому або поабзацно. Такий різновид письмово-усного перекладу називають “перекладом з підготовкою” (назва умовна, “підготовка” в цьому випадку мінімальна – попереднє прочитання та розуміння тексту оригіналу).

Дослівний переклад – механічна підстановка слів заданої мови як еквівалентів слів іншої мови за умов збереження конструкції.

Вільний переклад передає загальний зміст тексту іншою мовою відповідно до розуміння перекладача (не дотримуючись формальної відповідності між мовою-оригіналом і мовою-перекладом).

За критерієм участі людини виокремлюють:

Машинний – автоматичний переклад тексту, виконаний електронними машинами. Операційними ланками машинного перекладу, який застосовує принцип “синтезу через аналіз”, вважаються: парсер – синтаксичний (або в інших моделях, фонетичний і морфологічний) аналіз вхідного тексту за допомогою лексику та граматики; трансфер – застосування проміжних рівнів представлення вхідного тексту за допомогою мов-посередників, структур знань,

лексичних і синтаксичних фільтрів і т. ін.; синтез вихідного тексту на підставі граматики та лексики мови вихідного тексту й інформації проміжного рівня.

За жанрово-стилістичною приналежністю тексту: інформативний, або спеціальний (офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, переклад релігійних текстів) і художній переклад.

За сферою спілкування розрізняють: *художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий* та інші типи перекладу\

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте мету, предмет та завдання курсу «Основи перекладознавства».
2. Яке визначення перекладу, на вашу думку, є найбільш вдалим і чому?
3. З якими дисциплінами має тісний зв'язок перекладознавство?
4. Які існують класифікації перекладу?
5. Які види перекладу ви можете назвати? Які особливості має кожний вид перекладу?

ЛЕКЦІЯ 2. ВИНИКНЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

План

1. Причини виникнення наукового перекладознавства.
2. Особливості розвитку перекладознавства у 50 роках ХХ ст.
3. Теорія закономірних відповідників Рецкера.
4. Основні методологічні питання перекладознавства.
5. Завдання теорії перекладу.

На початку ХХ ст. значною мірою зросли обсяги перекладу та принципово змінилася його якісна структура. Це дало змогу говорити про початок нового етапу в історії перекладу, який закономірно привів до створення наукового перекладознавства. Виділяють декілька причин.

1) *Суспільно-політичні.* У ХХ ст. на карті світу з'явилося багато нових національних держав, різко зросли міжнародні контакти, виникли численні міжнародні та регіональні організації й союзи держав (Ліга Націй, ООН, НАТО тощо). Бурхливий розвиток науки та техніки викликав велику потребу в обміні інформацією. Щорічно у світі проходять різноманітні міжнародні конференції, зустрічі, наради, проводяться міжнародні кампанії, реалізуються спільні проекти.

2) *Методологічні.* Усі подібні зміни в житті суспільства викликали небачену до того потребу у перекладі та перекладачах. Перекладацькою діяльністю почали займатися тисячі спеціалістів різного профілю: референти, інформатори, секретарі тощо. З'явилося усвідомлення перекладу як

спеціального різновиду професійної діяльності та зросли вимоги до якості самого перекладу, що потребувало окремої фахової підготовки перекладачів, а будь-яка професійна підготовка вимагає теоретико-методологічного обґрунтування.

3) *Якісні зміни у царині перекладу*. На перший план як за обсягами, так і за значущістю вийшов інформативний переклад. В інформативному перекладі, на відміну від художнього, особливості індивідуально-авторського стилю не мають настільки суттєвого значення. Натомість особливого значення набуває точність перекладу, оскільки він повинний забезпечити передачу інформації в усіх деталях.

4) *Наукові*. Перекладознавство з самого початку розвивалося на основі суміжних наукових дисциплін, передусім літературознавства та мовознавства, які, у свою чергу, у ХХ ст. отримали бурхливий розвиток. Усвідомлення перекладу як мовленнєвої, а пізніше й комунікативної діяльності дозволило залучити до його наукового опрацювання положення багатьох актуальних на той час мовознавчих теорій і напрямків. Сам розвиток мовознавства підготував ґрунт для виникнення лінгвістики перекладу, відповідно до якої переклад трактується як еквівалентний перехід від актуалізованих у тексті одиниць однієї мови до одиниць іншої.

Для опису правил та умов такого переходу принципово важливим виявилися такі лінгвістичні розробки, як визнання двостороннього характеру мовних одиниць, єдність плану вираження та плану змісту, теорія семантичного поля та семантичних множників, глибинних семантичних структур тощо. Були також закладені основи лінгвістики тексту, почалося вивчення функціонування мовних одиниць у складі великих мовленнєвих структур. Вивчення змістової структури мови та особливостей функціонування мовних одиниць у процесі мовленнєвого спілкування дозволило по-новому підійти до опису суто лінгвістичних аспектів перекладу.

Зародження загальної теорії перекладу датують або 20–30-ми рр. або, частіше, 50-ми рр. ХХ ст. У цьому немає суперечності. Дійсно, інтерес до теоретичного усвідомлення перекладу сформувався ще протягом першої третини ХХ ст. З самого початку існувало два альтернативних напрями розвитку теорії перекладу – *літературознавчий* та *лінгвістичний*. У цей час більшість робіт мали переважно літературознавчий характер.

Основним матеріалом *літературознавчого* підходу до теорії перекладу виступала художня література – без будь-якого зіставлення з перекладом інших різновидів матеріалу. Відповідно, роботи про художній переклад писалися не у строгій формі філологічних досліджень, а у жанрі літературно-критичних есе. В таких роботах принцип зв'язку теорії та практики розумівся

недиференційовано: з одного боку, дані перекладацької практики постійно використовувались як матеріал для дослідження та вироблення теоретичних положень, необхідних для подальшого удосконалення діяльності перекладачів, але, з іншого боку, саме формулювання подібних теоретичних положень дуже часто набувало характеру прямолінійних порад та рекомендацій, внаслідок чого відбувалося змішування цілей навчально-практичних та чисто теоретичних.

Окремо згадаємо про книжку Корнія Чуковського (1882–1969) «Высокое искусство» («Високе мистецтво»), надруковану вперше у 1936 році. У цій праці було проаналізовано витoki перекладацьких помилок, поставлено питання про соціальну природу перекладача, про передачу синтаксичних та стилістичних особливостей оригіналу, про відтворення ідіом, про текстуальну точність та про принципи редагування перекладів. Ця яскрава й талановита книга, що спирається на багатий фактичний матеріал, була потім перероблена і розширена.

Інший автор, вартий уваги, – харків'янин Олександр Фінкель, якому належить перший на теренах тодішнього СРСР підручник під назвою «Теорія й практика перекладу», до того ж, написаний українською мовою (1929). В цій роботі, зокрема, автор торкається таких питань: види та функції перекладу, переклад художній та конструктивний, суперечка про перекладність, дослівний переклад та переклад за змістом, стилістичні проблеми перекладу тощо. Вперше дослідник цікавиться власне проблемами мови під час перекладу, хоча вважає їх не суто перекладацькими: «Принципово кажучи, проблема перекладу починається там, де закінчується проблема мови. Це визначає, що питання утворення мови, слів, висловів та зворотів для визначення будь-якого поняття або висловлення думки, питання, які завше виникають під час перекладу, по суті ще не є проблема перекладу. Це є проблема утворення мови, проблема, що її можна (і навіть треба) розв'язувати незалежно від перекладів».

До 50-х рр. теорія перекладу розвивалася переважно в літературознавчому напрямку. Серйозне вивчення лінгвістичних аспектів перекладу було започатковано саме в СРСР. У 1950 р. Яків Рецкер (1897–1984) надрукував статтю «О закономерных соответствиях при переводе на родной язык» («Про закономірні відповідники при перекладі на рідну мову»), в якій зазначив, що вибір перекладачем відповідників тих або інших мовних одиниць є не випадковим, а зумовленим об'єктивно існуючим співвідношенням між одиницями двох мов. Таким чином, для багатьох одиниць мови можна знайти більш-менш регулярні відповідники. Так була започаткована теорія закономірних відповідників, автор якої наголосив: «Переклад неможливий без міцної лінгвістичної основи. Такою основою має бути порівняльне вивчення мовних явищ та встановлення певних відповідностей між мовою оригіналу та

мовою перекладу. Ці відповідності у галузі лексики, фразеології, синтаксису та стилю й мають утворювати лінгвістичну основу теорії перекладу». Він запропонував розглядати переклад з позицій порівняльного мовознавства та виділив три різновиди відповідників: 1) еквіваленти, під якими розуміються постійні, не залежні від контексту відповідники; 2) аналоги, під якими розуміються варіантні відповідники, використання яких зумовлюється контекстом; 3) адекватні заміни, під якими розуміються одиниці мови перекладу, які взагалі не є словниковими відповідниками, а використовуються перекладачем тільки тоді, коли ані існуючі еквіваленти, ані існуючі аналоги «не вписуються» у контекст ситуації.

Головною проблемою залишалося виведення теорії перекладу на загальномовний рівень, визначення її власного предмета та місця серед інших філологічних дисциплін. Частково ці завдання були вирішені в роботі Андрія Федорова (1906–1997) «Введение в теорию перевода» («Вступ до теорії перекладу», 1953). Вперше лінгвістична теорія перекладу заявила про себе як про самостійний напрямок наукового пошуку. Автор вперше поставив проблему перекладу як загальну мовознавчу проблему, спільну для всіх жанрів та різновидів перекладу. Одним із здобутків Федорова є те, що він вперше акцентував дихотомічну процесуально-результативну природу перекладу і дав йому відповідне визначення: «Слово “переклад” належить до загальновідомих та загальнозрозумілих, але й воно, як позначення спеціального різновиду людської діяльності та її результату, вимагає уточнення та термінологічного визначення. Воно означає: 1) процес, що відбувається у формі психічного акту і полягає у тому, що мовленнєвий твір однією мовою (текст або ж усне висловлення), що виник однією – вихідною – мовою, перетворюється іншою мовою – мовою перекладу (цільовою); 2) результат цього процесу, тобто новий мовленнєвий твір мовою перекладу».

У закордонному мовознавстві, перш за все, треба звернути увагу на роботу французів Жана-Поля Віне (1910–1999) та Жана Дарбельне (1904–1990) “*Stylistique comparée du français et de l’anglais*” («Порівняльна стилістика французької та англійської мов», 1958), що була першим дослідженням, повністю присвяченим перекладу. У своєму дослідженні автори дотримувалися підходу, близького до запропонованого Рецкером, і проводили порівняльний аналіз двох мов із метою визначення одиниць, здатних замінювати одна одну під час перекладу, тобто еквівалентів. Серед заслуг цих двох авторів варто згадати про дві. Першою є те, що вони описали головні способи перекладу (запозичення, калькування, дослівний переклад, транспозиція, еквіваленція, адаптація). Другою є те, що вони порушили проблему одиниці перекладу, яку вони розглядали в оперативному сенсі.

Наступним у нашому переліку «батьків» перекладознавства стоїть ім'я відомого американського лінгвіста російського походження Романа Jakobson (1896–1982), який у своїй статті “*On Linguistic Aspects of Translation*” («Про лінгвістичні аспекти перекладу», 1959) стверджував, що «значно поширена практика міжмовної комунікації, зокрема перекладацька діяльність, має постійно перебувати під пильним наглядом лінгвістичної науки. Важко переоцінити, наскільки велика нагальна потреба, а також якою є теоретична та практична цінність двомовних словників, які надавали б ретельно виконані порівняльні дефініції усіх відповідних одиниць стосовно їх значення та сфери вжитку». Працюючи над своєю теорією інтерпретації вербальних знаків, Jakobson дійшов висновку, що «значенням будь-якого лінгвістичного знаку є його переклад в іншу мову», а «наука про мову не може інтерпретувати жодного лінгвістичного явища без перекладу його знаків в інші знаки тієї самої системи або в знаки іншої системи». На основі цього твердження дослідник запропонував відому типологію перекладів, яка включає в себе: 1) інтралінгвістичний переклад (тобто такий, в якому знак однієї мовної системи тлумачаться за допомогою знаків тієї ж мовної системи); 2) інтерлінгвістичний переклад (тобто такий, в якому знаки однієї мовної системи замінюються знаками іншої мовної системи); 3) інтерсеміотичний переклад (тобто такий, в якому твір, створений за допомогою знаків однієї системи замінюється на твір, створений за допомогою знаків іншої системи).

Перейдемо до висвітлення головних методологічних питань перекладознавства. В широкому сенсі термін «теорія перекладу» протиставлений терміну «практика перекладу» та охоплює будь-які концепції, положення та спостереження, які стосуються перекладацької практики, способів та умов її виконання, різноманітних факторів, які мають на неї прямий або ж непрямий вплив. За такого розуміння поняття «теорія перекладу» збігається з поняттям «теоретичне перекладознавство».

Переклад – це складне багатогранне явище, окремі аспекти якого можуть бути предметом дослідження різних наук. Залежно від предмета дослідження можна виділити психологічне перекладознавство (психологія перекладу), літературознавче перекладознавство (теорія художнього перекладу), етнографічне, історичне перекладознавство тощо. Чільне місце у сучасному перекладознавстві посідає лінгвістичне перекладознавство (лінгвістика перекладу), яка вивчає переклад як лінгвістичне явище (предмет лінгвістичної теорії перекладу).

В теорії перекладу розрізняють загальну теорію перекладу, спеціальні теорії перекладу та окремі (часткові) теорії перекладу. Загальна теорія перекладу – розділ теорії перекладу, який вивчає загальні лінгвістичні

особливості перекладу, незалежно від особливостей конкретної пари мов, що беруть участь у процесі перекладу, способу здійснення цього процесу та індивідуальних особливостей конкретного акту перекладу. Положення загальної теорії перекладу охоплюють будь-які види перекладу будь-яких оригіналів з будь-якої мови будь-якою іншою мовою. Окремі (часткові) теорії перекладу вивчають особливості перекладу з однієї мови іншою.

Спеціальні теорії перекладу розкривають особливості процесу перекладу текстів різних типів та жанрів, а також вплив на характер цього процесу мовленнєвих форм та умов його здійснення.

Загальна теорія перекладу дає теоретичне обґрунтування та визначає головні положення спеціальних і окремих теорій перекладу. Спеціальні та окремі (часткові) теорії перекладу конкретизують положення загальної теорії відносно до окремих типів та різновидів перекладу.

Найперші спроби піддати перекладацьку діяльність науковому аналізу викликали заперечення, які ґрунтувалися на тому, що переклад є творчим процесом. Сутність цих заперечень можна звести до формули: «Переклад – це не наука, а мистецтво». Але тут криється певне протиріччя. Зрозуміло, що сам переклад як один з різновидів діяльності (мовленнєво-розумової) сам по собі не є наукою. Така діяльність може відбуватися більш-менш успішно, а її найвищі досягнення справді можна вважати мистецтвом. Термін «наука» належить до теоретичних постулатів, сформульованих внаслідок аналізу та осмислення такої діяльності.

Що саме в перекладі може виступати об'єктом наукового аналізу, не можна сказати однозначно, адже переклад можна розглядати як процес (діяльність) та як результат цього процесу (текст, мовленнєвий твір). З одного боку, вважалося, що теорія перекладу має займатися виключно тим, що робить перекладач, тобто його розумовими операціями і діями. З іншого боку, ці операції та дії є недоступними для безпосереднього спостереження і судити про них можна тільки за результатом, тобто за текстом перекладу шляхом його порівняння з текстом оригіналу. Водночас протиставлення діяльнісного та результативного аспектів перекладу не є доцільним, оскільки переклад необхідно розглядати перш за все як засіб забезпечення можливості спілкування між людьми (міжмовної комунікації), що означає необхідність аналізу усіх аспектів такої комунікації, що включає як процес, так і його результат.

Наступною важливою проблемою був пошук визначення, яке охоплювало б усі реальні акти перекладу, незалежно від їхньої форми, виду або якості. Для цього було необхідно винайти критерій, який дозволяв би відокремити переклад від інших видів передачі змісту засобами іншої мови. Таким

критерієм в багатьох визначеннях була еквівалентність. Звідси переклад визначався як «заміна текстового матеріалу однією мовою текстовим матеріалом іншою мовою» (Джон Кетфорд) або як «створення найбільш близького природного еквіваленту мовою перекладу» (Юджин Найда). Недоліком таких визначень було перш за все те, що в них не розкриті саме поняття еквівалентності, але не тільки це. Якщо виходити з найбільш поширеного визначення еквівалентності як ідентичності або подібності, то ми змушені визнати перекладами тільки ті тексти, які є саме такими. Але існують художні переклади (особливо поетичні), де текст перекладу значною мірою відходить від тексту оригіналу. Нарешті, тут постає питання якості перекладів. Якщо переклад виконаний не на достатньо високому рівні, то виходить, що його не можна назвати перекладом. Але хто має визначати критерії якості і за якою шкалою? Єдиним практичним висновком, який ми можемо зробити з усіх цих міркувань, є те, що одного критерію, навіть такого важливого, як еквівалентність, недостатньо, аби дати визначення тому, що таке переклад.

Теорія перекладу ставить перед собою багато завдань, тож перерахуємо лише деякі з них:

- розкрити та описати загальнолінгвістичні основи перекладу, тобто вказати, які саме особливості мовних систем та закономірності функціонування мов лежать в основі перекладацького процесу, роблять цей процес можливим та визначають його характер і межі;

- визначити переклад як об'єкт лінгвістичного дослідження, вказати на його відмінність від інших видів мовного посередництва;

- розробити основи класифікації видів перекладацької діяльності;

- розкрити сутність перекладацької еквівалентності як основи комунікативної рівноцінності текстів оригіналу та перекладу;

- розробити загальні принципи й особливості побудування окремих (часткових) та спеціальних теорій перекладу;

- розробити загальні принципи наукового опису процесу перекладу як дій перекладача, спрямованих на перетворення тексту оригіналу на текст перекладу;

- розкрити вплив на процес перекладу культурних, прагматичних та соціологічних чинників;

- визначити поняття «норма перекладу» та розробити принципи оцінки якості перекладу.

Теорія перекладу є в першу чергу теоретичною дисципліною, яка описує не те, як треба правильно перекладати (прескриптивний аспект), а те, що є сутністю явища, яке вивчається (дескриптивний аспект). Поряд з цим на основі опису механізмів перекладу стає можливим сформулювати деякі рекомендації,

принципи, правила та прийоми перекладу, що можуть застосовуватися як у практиці перекладу, так і під час підготовки майбутніх спеціалістів-перекладачів.

Як синтетична дисципліна теорія перекладу широко застосовує дані і методи інших наук, зокрема мовознавства (граматики, лексикології, стилістики, прагматики, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо), літературознавства, культурології, психології, соціології, когнітивістики тощо.

Досить довго тривала дискусія про роль лінгвістичних методів та концепцій для проведення перекладацьких досліджень. Історично саме лінгвістичні теорії відіграли значну роль у розвитку перекладознавства. Це пов'язано з тим, що дослідження проводилися переважно на матеріалі інформативних текстів, тобто таких, в яких особливості індивідуально-авторського стилю не мали особливого значення. Під час роботи з ними головна проблема перекладача полягала не в передачі тонкощів художнього стилю, а в подоланні труднощів, пов'язаних із структурою та особливостями функціонування різних мов. Оскільки такі труднощі були мовними, то для їхнього подолання необхідні були лінгвістичні методи. Був ще один суб'єктивний фактор. Підготовка майбутніх перекладачів велася на базі навчальних закладів, де викладали іноземні мови й інші філологічні дисципліни. Фахівці, які там працювали, першими усвідомили необхідність запровадження теоретичної підготовки та теоретичного обґрунтування навчальних програм для перекладачів. Таким чином, ми бачимо тут поєднання практичної та теоретичної необхідності. Треба також сказати, що лінгвістика також пройшла значний шлях від вузького розуміння науки про мову (так званий системний підхід) до більш широкого розуміння (когнітивно-дискурсивний підхід) і разом із нашою уявою про мову змінювалася також наша уява про переклад. До парадигми перекладознавства увійшли або входять такі проблеми, як прагматика перекладу, когнітивні засади перекладу, культурологічний аспект перекладу, соціологічні та психологічні основи перекладу тощо.

Головним методом дослідження у перекладознавстві є порівняльний аналіз перекладу та оригіналу, тобто аналіз форми та змісту тексту перекладу у порівнянні з формою та змістом тексту оригіналу. Ці тексти становлять собою об'єктивні факти, доступні для спостереження та аналізу. В процесі перекладу встановлюються певні відносини між двома текстами різними мовами. Порівнюючи ці тексти, можна розкрити внутрішній механізм перекладу, виявити еквівалентні одиниці, а також знайти зміни у формі та змісті, які відбуваються під час заміни одиниці оригіналу одиницею перекладу, що є еквівалентною. Порівняльний аналіз перекладів дає змогу з'ясувати, як

долаються типові труднощі перекладу, пов'язані із специфікою кожної мови, а також які елементи оригіналу втрачаються під час перекладу. Внаслідок цього маємо опис перекладацьких фактів, який висвітлює реальну картину процесу.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть причини виникнення наукового перекладознавства.
2. Які напрямки виділяють в теорії перекладу у 50-х роках ХХ ст.
3. Розкрийте сутність теорій Андрія Федорова, Якова Рецкера, Жана-Поля Віне та Жана Дарбельне.
4. Чи згодні ви з думкою, що переклад – це не наука, а мистецтво?
5. Які основні завдання ставить перед собою теорія перекладу?

ЛЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

План

1. Переклад у стародавньому світі.
2. Переклад у середні віки.
3. Переклад у добу Відродження.
4. Переклад у добу класицизму, романтизму та постромантизму.
5. Переклад у ХХ столітті.

Переклад – один із найдавніших різновидів людської діяльності, адже, як вважається, водночас із різними мовними колективами з'явилася потреба у забезпеченні міжмовного спілкування і з'явилися перекладачі-білінгви як засіб вирішення цієї проблеми. Спочатку переклад мав виключно усний характер, але з появою писемності до усних перекладачів приєдналися письмові. Розповсюдження письмових перекладів відкрило доступ до культурних досягнень інших народів. Таким чином, переклад перетворився на один із найважливіших чинників цивілізаційного розвитку.

За часів античності переклад активно розвивається у Стародавньому Римі. Для порівняння, давньоєгипетська та давньогрецька цивілізації вважаються у цьому сенсі «первинними», тобто такими, що розвиваються переважно за рахунок власних ресурсів, без залучення перекладених джерел. Рим у своєму культурному розвитку, навпаки, активно спирався на запозичені джерела, причому запозичені переважно у греків. Давньоримські тексти-переклади не були перекладами з давньогрецької у сучасному сенсі, вони були скоріше вільними викладами, «побудованими» з урахуванням специфіки латинської мови та культури. Ще у I ст. до н. е. оратор і філософ Цицерон у трактаті «Про ораторів найкращого гатунку» так сформулював своє перекладацьке кредо: «Я

переклав з аттичної говірки найвідоміші промови двох найкрасномовніших риторів – Есхіна та Демосфена, звернені одна до одної, переклав не як тлумач, а як Оратор, пристосувавши самі думки та їхнє вираження, як фігури, так і слова, до нашого звичайного мовлення. Я не вважав за необхідне передавати їх слово в слово, але зберіг весь смисл та та силу слів. Адже я вважав, що читачеві слова потрібні не за рахунком, а за вагою». У цих словах фактично виражена не тільки перша антиномія перекладу «літера»/«дух», а й ставлення до перекладу як до творчого відтворення оригіналу: такий переклад не вимагає зберігати геть все з першотвору; головне в ньому – це адаптованість до іншої мови та культури.

Німецький філолог Гуго Фрідріх (1904–1978) у своїй статті “*On the Art of Translation*” («Про мистецтво перекладу», 1965) виділив три підходи до перекладу, типові для античного періоду. Перший може бути охарактеризований як «завойовування» (*appropriation/submission*), адже за його умов «латина [мова перекладу] не порушувалася жодним чином, навіть тоді, коли мовні порушення спостерігалися в самому тексті оригіналу через вживання неологізмів, незвичних асоціацій, стилістичних чи синтаксичних утворень». Другий підхід до перекладу може бути охарактеризований як «суперництво» (*contest*), і тут вже можна побачити принципово відмінні риси саме в плані творчого використання перекладачем ресурсів цільової мови: «Мета [перекладу] в тому, аби перевершити оригінал, вважаючи його за джерело натхнення для створення нових висловів у своїй рідній мові, які проте ніколи не мали досягати ступеня надмірної девіації, як це могло бути в тексті оригіналу».

Третій підхід є логічним продовженням другого, а творче начало перекладу в ньому ще більше акцентується за рахунок «вивільнення тієї мовної та естетичної енергії, які до цього існували в мові перекладу лише потенційно і ніколи не були матеріалізовані». Отже, ключовим в цьому підході є творче «збагачення» (*enrichment*) мови перекладу, а повнота відтворення змісту та форми оригіналу, як і раніш, відходить на другий план.

У ранньохристиянський період підхід до перекладу кардинально змінюється, оскільки головним об'єктом перекладу стає священна книга християн Біблія та інші релігійні тексти, щодо яких у суспільстві діяла концепція недоторканості божественного одкровення. Поширення принципу буквалістського перекладу, що ґрунтувався на ідеї неподільності змісту та форми Священного Писання, пов'язано з двома відомими перекладами Біблії – грецьким (відомим під назвою «Септуагінта») та латинським (відомим під назвою «Вульгата»).

Септуагінта (що означає грецькою «переклад сімдесяти тлумачів») – переклад священних книг юдеїв, виконаний ще у дохристиянський період (приблизно III–II ст. до н. е.) в Александрії. Згідно з легендою єгипетський цар Птолемеї II Філадельф (285–246 рр. до н. е.) забажав отримати для своєї бібліотеки грецький переклад Тори, для чого звернувся по допомогу до первосвященника Єлеазара. У відповідь той направив до царя 72 вчених рабина. Кожен з них працював у окремій кімнаті над перекладом п'яти головних книжок Тори, не спілкуючись з іншими. Врешті-решт, сталося так, що всі рабини закінчили працювати одночасно, а всі отримані тексти перекладів були абсолютно однаковими. Ця легенда мала довести божественне походження текстів, що лягли в основу Старого Заповіту, адже якщо текст оригіналу створений не людиною, а божественною сутністю, то й текст перекладу має бути «продиктований» саме нею.

Вульгата (що означає латиною «загальноприйнята») – латинський переклад Біблії, виконаний святим Ієронімом наприкінці IV – початку V ст. н. е. на основі декількох різних джерел – івриту, арамейської та грецької мов. У подальшому католицька церква забороняла переклади Біблії іншими мовами, спираючись на легенду про підпис на хресті, де розп'яли Христа, який начебто було зроблено трьома мовами: давньоєврейською, грецькою та латиною.

Вважається, що церковнослов'янський (старослов'янський або староболгарський) переклад Біблії (деякі Євангелія та псалтир) було здійснено з Септуагінти за тими ж самими принципами буквалізму у IX сторіччі візантійськими монахами Кирилом та Мефодієм, які спеціально для цього розробили нову слов'янську абетку – «глаголицю», або ж «кирилицю».

Цікаво, що внаслідок переписування церковних книжок від руки в їхні тексти весь час вносилися несанкціоновані зміни, які фактично нівелювали принципи буквалістського перекладу.

З часом життя у Європі набувало все більш все більш світського характеру, наслідком чого став поступовий відхід від дослівного перекладу та повернення до укоріненого в часи античності принципу перекладу за змістом/сміслом. В історичному масштабі ці зміни сполучаються з періодом Ренесансу та Реформації. Потужною подією у «боротьбі» з буквалізмом став переклад Біблії німецькою мовою, виконаний Мартіном Лютером (1483–1546) у першій третині XVI ст. (перше видання Нового Заповіту вийшло у 1522 р., а повне видання Старого Заповіту – у 1534 р.). Свої «нові» погляди на переклад Лютер виклав у відомому «Посланні про переклад та про заступництво святих», де розкритикував та висміяв буквалістів, назвавши їх «ослами». Лютер начебто відкидає ідею дослівного відтворення першотвору, надаючи перевагу об'єктивному відтворенню змісту: «Я не нехтував занадто вільно літерами, але

докладав чимало зусиль разом із своїми помічниками, аби там, де слово могло мати суттєве значення, зберегти його у буквальному вигляді, не відступаючи від нього зовсім вільно». Іншим важливим принципом роботи Лютера, актуальним для тогочасної Європи, стало використання у перекладах мови, максимально наближеної до народної, а отже, зрозумілої усім потенційним читачам. Він писав: «Не варто питати у літер латинської мови, як треба говорити німецькою, як роблять ці осли, але варто питати про це у матері родини у домі, у дітей на вулиці, у простої людини на ринку, дивитися на їхні губи, як вони говорять, і за цими зразками перекладати, і тоді вони зрозуміють та побачать, що з ними говорять німецькою».

Наступний період, що привертає нашу увагу, – епоха класицизму, коли особистість перекладача отримала небачену до того свободу, що дозволяла йому не тільки привласнювати зміст оригінальних текстів, а й створювати новий стиль, відмінний від стилю мови оригіналу. Діяльність перекладачів цього періоду, скеровану на те, аби удосконалити вихідний текст та зробити його еталоном, відправним пунктом та передісторією своєї праці, можна розглядати як яскраву ілюстрацію панівної стратегії XVII ст. засвоєння та застосування у власних інтересах античної спадщини, яка отримала назву *les belles infidèles* («чарівні невірні»). Згідно з цією теорією, кожен переклад давнього тексту стає перелицьовуванням, навмисно віддаленим від оригіналу; перекладач автоматично перетворюється на творця – «покращувача» вихідного тексту, позбавляючи його непристойної мови, недостойних сцен тощо, тобто пристосовувавши його до смаків сучасної перекладачеві публіки. Специфіка перекладацької діяльності цього періоду полягає в тому, аби ознайомити читача з текстом, «гідним його». Відбувається усвідомлена нейтралізація першоджерела, з якого усуваються не тільки невідповідні мовні та сюжетні елементи, а й вся та індивідуально-авторська своєрідність, яка могла бути сприйнята суспільством як стилістичний або смисловий дефект. Якщо порівняти такий підхід з давньоримською традицією, можна насправді побачити між ними багато спільного. Відміна полягає в тому, що для латинської культури асиміляція – в тому числі й через переклад – була настільки природною, що ніхто і не намагався теоретично обґрунтовувати її необхідність, тоді як «просвітлена» епоха класицизму вимагала обґрунтування мовної та літературної гегемонії, зняряддям якої й виступав переклад. Показовими в цьому плані є «маніфести» перекладачів цієї доби, в яких сформульоване їхнє творче кредо. Так, Нікола Перро д'Абланкур (1606–1664) у вступі до свого перекладу «Анналів» Тацита пише про прагматичну цінність перекладу, який має значення не сам по собі, а тільки як засіб трансляції необхідних знань: «Твір, що перекладається, виявляється, таким чином, лише

нарисом, кінцевий варіант якого має бути створеним перекладачем». Такий підхід вимагає духовної близькості між перекладачем та автором, яка в ідеалі набуває форми «метемпсихози» – античної теорії про переселення душ з одного тіла до іншого. д'Абланкур пише: «В моєму перекладі ви не знайдете відображення Фукідида як такого, адже він неначе перейшов в інше тіло силою метемпсихози і з грека перетворився на француза».

Передвісником наступної епохи романтизму, яка знову радикально змінює погляди на переклад, стає відомий англійський поет, драматург та перекладач Джон Драйден (1631–1700), теоретичні виклади якого стосовно природи перекладу та творчої свободи перекладача характеризуються відчутною суперечливістю. З одного боку, Драйден змальовує відносини між автором та перекладачем наступними словами: «Ми є рабами, що працюють на плантації іншої людини; ми обробляємо виноградник, але вино належить господарю»; з іншого боку, Драйден рішуче наполягає на необхідності відходу від рабської покірності оригіналу: «Коротко кажучи, дослівний копіювальник обтяжує себе такою кількістю складнощів, що вже ніколи їх не позбудеться. Він має водночас враховувати думки автора і його слова та ще й знаходити до кожного з них відповідник в іншій мові. Це як танцювати на мотузках зі зв'язаними ногами. Якщо бути обережним, можна уникнути падіння, але граційності рухів годі чекати; краще, що можна про таке казати, – це дурна справа, адже жодна людина у здоровому глузді не наражатиметься на небезпеку тільки заради того, щоб отримати аплодисменти за те, що не зламала собі шию». Драйден був одним із перших, хто намагався сформулювати нормативні вимоги до перекладу, не уникнувши суперечливості й у цьому питанні. У вступі до власного перекладу «Понтійських послань» Овідія він сформулював своєрідне зведення правил, серед яких знаходимо й такі: «Перекладач не має намагатися покращити оригінал» та «Перекладач має змусити автора розмовляти як сучасний англієць». Отже, дослідник водночас вимагає від перекладача не відступати від оригіналу та змусити говорити автора так, як говорить він сам, що й є відходом від оригіналу. Сучасний американський дослідник Лоренс Венуті так коментує його перекладацькі принципи: «Серед багатьох декларацій, що сформували розуміння літературного перекладу, жодна не отримала такого розголосу, як відомий вступ Джона Драйдена до його перекладу Енеїди. “Я зробив спробу змусити Вергілія говорити такою англійською”, заявляє Драйден, “якою він говорив би сам, якби народився в сучасній Англії”. Немає сумніву, досягнення Драйдена в тому, що він змусив багатьох своїх сучасників повірити, що він і є втіленням латинського поета. Але все це лише поетичне трюкацтво. Вергілій Драйдена поступився білим віршем на користь римованого двовірша... Скептик міг би запитати, чого Вергілій має

повернутися до нас Драйденом, а не Джоном Мільтоном – поетом, який жив у той самий час і писав неримовані епічні поеми... Відповідь має відношення не стільки до уявної реінкарнації, скільки до того факту, що літературні смаки змінюються. І коли це відбувається, певний стиль перекладу виходить із вжитку і ніколи не застосовується провідними перекладачами... Перекладач – не заміна іншомовному авторові і не червоноріччю, він є винахідливим імітатором, який переписує оригінал таким чином, аби апелювати до іншої аудиторії іншою мовою та в іншій культурі».

За доби романтизму перекладачі вже не прагнуть досягти ідеально-прекрасного, а ведуть мову про індивідуальність конкретних авторів та твору, яку слід зберігати навіть з усіма вадами, помилками, темними місцями, тобто саме на початку XIX ст. вперше починають формуватися ті принципи перекладу, які є актуальними і сьогодні. Тому, за словами Олександра Фінкеля, романтиків гостро цікавлять такі питання, як «принцип точності перекладу, різні тлумачення цього терміна, визначення межі точності, співвідношення різних національних мов та наслідки цього для можливості та якості перекладу». Першим у низці теоретиків перекладу доби романтизму стоїть ім'я перекладача п'єс Шекспіра німецькою мовою Августа-Вільгельма Шлегеля (1767–1845). Перекладацькі принципи Шлегеля базувалися на тлумаченні літературних творів як організмів – сутностей, кожна з яких складається з форми та змісту. Шлегель вважав цю сутність «органічно створеною формою», що є результатом свідомої творчої уяви. Відповідно, кожна п'єса Шекспіра, з якою він працював, – це майстерно побудоване неповторне ціле, в якому кожна подробиця пов'язана з цілим невід'ємно й необхідно, і тільки з цих подробиць можна вивести значення цілого. Лише помічаючи та відтворюючи кожен таку подробицю, можна правильно перекласти оригінал у всій його повноті, а кожна немотивована зміна руйнує та спотворює досконалий організм.

Мова перекладу має бути легкою та приємною, щоб у читача складалося враження, що він читає не переклад, а оригінальний твір, написаний німецькою мовою. Інакше кажучи, Шлегель (в тому ж дусі, що й Драйден, але з принципово іншої теоретичної платформи) намагався поєднати «об'єктивний» та «суб'єктивний» аспекти перекладу: з одного боку, вірність вихідному текстові, а з іншого, творче перетворення згідно з вимогами цільової мови та культури.

«Романтична» концепція перекладу Шлегеля набула свого подальшого розвитку в творах Фрідріха Шлейєрмахера (1768–1834) – автора відомого трактату «Про різні методи перекладу» (1813). Ця доволі невелика розробка є воістину геніальною, адже в ній вміщуються систематика й методологія перекладу, на яких з часом сформувалися онтологічні засади сучасного

перекладознавства. Шлейермахер виокремлює два «методи перекладу», які відрізняються за інтерпретацією вихідного тексту та породженням тексту перекладу. Сам автор описує ці методи наступним чином: «Перекладач або залишає у спокої письменника та змушує читача рухатися до нього назустріч, або ж залишає у спокої читача, і тоді йти йому назустріч доводиться письменникові». Обидва шляхи є відмінними, а рухатися, як вважав дослідник, можна тільки одним із них. За умови «змішування» двох підходів результат може виявитися плачевним: письменник і читач можуть взагалі не зустрітися. Інакше кажучи, перекладати можна або «так, як би перекладав сам автор, якби володів мовою перекладу», або «так, як написав би автор мовою перекладу, якби ця мова була для нього рідною». Перший підхід приводить до тексту, іншомовне походження якого не приховується, а, навпаки, підкреслюється перекладачем. Другий скерований на створення «природного» для приймаючої лінгвокультури тексту. На практиці Шлейермахер був прибічником першого методу, за допомогою якого він і перекладав німецькою мовою Платона. Так з'явилася науково обґрунтована теза про наявність двох протилежних методів перекладу, які призводять до різних типів тексту перекладу. Перший читається саме як переклад, як текст, «хода якого є судомним та скутим шкандибанням», тоді як другий читається так, начебто він і є оригінал, як текст «з легкою, природною ходюю». Здавалося б, перевага беззастережно має бути надана другому, у більшості випадків так воно і є. Ми усі звикли до того, що, читаючи перекладений твір, зовсім не відчуваємо його іншомовного походження, а бачимо тільки ознаки іноземності, присутні в іменах, топонімах, реаліях тощо. Втім, такі відомі перекладачі, як Набоков, Брюсов, Фет, Вяземський, Ортега, Беньямін тощо, йшли у своїй праці шляхом Шлейермахера.

Наприкінці ХХ ст. Венуті переосмислив спадщину Шлейермахера, назвавши його «підходи» стратегіями, які схарактеризував термінами «одомашнення» (*domestication*) та «очуження» (*foreignization*). На думку Олександра Чередниченка, «одомашнення» й «очуження» виходять за рамки поняття «стратегія» і вказують на широкі тенденції в історії перекладу, які мали і мають своїх прибічників та противників: «З одного боку, перекладач, за відомим висловом Гете, може “переселити” свого читача до країни автора оригіналу, максимально наблизивши до нього свою версію інтерпретації. З іншого боку, він може намагатися переселити автора оригіналу до своєї країни, і тоді переклад віддалиться від першотвору». Таким чином, замикаючи коло, ми знову повертаємося до того, з чого починали цю лекцію, і зауважуємо, що стратегії Венуті зіставні не тільки з методами Шлейермахера, а й із тими тенденціями до буквального та вільного перекладу, які ми розглянули в історичному аспекті. І якщо очуження відповідає буквалістському перекладу,

то одомашнення, безперечно, має багато спільного з перекладом за змістом/сміслом.

Сучасне перекладознавство виходить із того, що стратегії очуження та одомашнення у чистому вигляді є ідеальними науковими конструктами, що існують лише в теорії перекладу, тоді як на практиці у чистому вигляді вони ніколи не реалізуються, а перекладач, навіть надаючи перевагу одній із них, як правило, інтуїтивно прагне «золотої середини», вдаючись у різні моменти перекладу то до одної, то до другої. Стратегія одомашнення орієнтована на максимально адекватну передачу смислу, тобто є стратегією смислу, а стратегія очуження орієнтована на передачу особливостей форми, тобто є стратегією форми. Обираючи стратегію смислу, перекладач свідомо усуває усі перепони на шляху до розуміння тексту, через що і жертвує тими особливостями форми, які можуть ускладнити сприйняття твору іншомовним реципієнтом. Обираючи ж стратегію форми, перекладач, навпаки, часто змушений жертвувати смисловою прозорістю задля максимальної точності відтворення нетривіальних особливостей побудови оригінального тексту, які можуть виступати як маркерами індивідуально-авторського стилю, так і характерними мовностилістичними ознаками епохи чи стилю.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику основних видів перекладу античного періоду за Гуго Фрідріхом.
2. Для якого періоду характерний принцип буквалістського перекладу?
3. Яким основним принципом керуються перекладачі епохи Ренесансу?
4. Якими положеннями керувалися у перекладі творів прихильники теорії «*les belles infidèles*».
5. У чому полягає особливість «романтичної» концепції перекладу Шлегеля?
6. Якими стратегіями у перекладі почали керуватися перекладачі у ХХ ст.?

ЛЕКЦІЯ 4. ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

План

1. Розвиток перекладознавства в епоху Київської Русі.
2. Розвиток перекладознавства за часів Російської Імперії.
3. Розвиток перекладознавства в Україні у ХІХ ст.
4. Розвиток перекладознавства України в радянський період і в епоху незалежності.

Початок перекладної діяльності на території сучасної України та Росії починається ще у ІХ ст., коли у 864 р. імператор Візантії Михайло ІІІ надіслав

грецьких монахів Кирила та Мефодія для проповідування християнства серед слов'янських народів. Вони почали свою діяльність зі створення алфавіту, відомого усьому світові як кирилиця, за допомогою якого переклали з грецької церковнослов'янською декілька релігійних текстів, в тому числі Новий Заповіт, Псалтир та молитовник. Після офіційного хрещення Русі у 998 р. з'явилася інша перекладна література, що мала на меті ознайомити нових християн з основами цієї релігії, її філософським підґрунтям, обрядами та звичаями. У ранній період існування Київської Русі, що підтримувала досить тісні торговельні та культурні відносини з іншими європейськими державами середньовіччя, головним посередником та передавачем перекладної літератури було Болгарське царство, однак вже в перші десятиліття XI ст. князь Ярослав Мудрий усвідомив необхідність мати власні перекладені книги.

Досить велика кількість перекладів, датованих XI, XII і початком XIII ст., виділяє Київську Русь не тільки серед слов'янських держав, але й у середньовічній Європі взагалі. Перекладні твори цього періоду відносяться переважно до релігійної літератури. Значне поширення одержала патристична література (тобто твори т. зв. «батьків церкви» II–VIII ст., у яких викладені основи християнського богослов'я та філософії), гомілетична література, (твори, у яких розглядаються теоретичні та практичні питання церковної проповіді), а також життя святих, серед яких «Житіє святої Ірини» та «Житіє Олексія, людини Божої» користалися особливою популярністю.

Істотно важливими для розвитку культури представляються переклади візантійських хронік. Особливо виділяються «Хроніка Георгія Амартола» та «Хроніка Іоанна Малали». У першій викладаються події світової історії з орієнтацією на церковну історію, а у другій – міфи та розповіді про головних героїв античного світу, починаючи з Гомера. У цей же період зустрічаються переклади книг цілком світського змісту, як, наприклад, «Повість про Акіра Премудрого» чи «Повість про Варлаама та Іосафа». Своєрідний лицарський роман являє собою «Євгенієво діяння».

Більшість перекладів у розглянутий період носила буквалістський характер, що є цілком закономірним з урахуванням релігійного характеру першоджерел, однак їхня мова була тісно пов'язана з народною мовою Київської Русі. Як показали дослідження, у низці випадків перекладацька майстерність піднімалася на високий ступінь. Найбільш примітним є переклад «Іудейської війни» Йосипа Флавія. Ім'я перекладача нам невідоме, також не можна визначити, переклад був зроблений в самій країні або за її межами, але дві редакції перекладу, що дійшли до наших днів, свідчать про те, що переклад був виконаний досить вільно. Почувається стилістична розкутість перекладача, що не прив'язується до синтаксису оригіналу. Уже немає характерного для

ранніх слов'янських перекладів максималістського буквалізму. У перекладі явно відчувається прагнення до ритмізації перекладного тексту.

У Київській Русі не робилися прямі переклади класичної античної (давньогрецької чи давньоримської) літератури, але в різних збірках були представлені фрагменти висловлень античних авторів. Переклади, датовані другою половиною XIII і XIV ст., цілком відповідають настроям підмонгольної Русі (1228–1480). Це були твори утопічного та есхатологічного (тобто такі, що оповідають про кінець світу) характеру. Серед них відомі «Сказання про Індійське царство», «Повість про Макарія Римського». Більшість перекладів виконувалися з грецької, але деякі перекладачі вочевидь користувалися латинськими та давньоєврейськими джерелами.

З кінця XIII ст. у зв'язку зі значним послабленням значення Києва як культурного та політичного центра слов'янського і – ширше – європейського світу відбувається відтік багатьох культурних цінностей, у тому числі і книг, на північ. У цей же період у народів, що населяли східнослов'янські землі, завершується формування трьох чітко виділених мов та культур – російської, української та білоруської. Однак основною мовою книжності залишається церковнослов'янська.

Період з XIV по XVII ст. характеризується як московський період розвитку східнослов'янських земель. У цей період мистецтво перекладу продовжує розвиватися, хоча головне місце в перекладній літературі, як і раніше, належить релігійним книгам. Переклади поступово втрачають анонімність, а роль перекладачів у розвитку мови та культури починає отримувати суспільне визнання. До видатних перекладачів цього періоду можна віднести Максима Грека (1470–1556), ченця, запрошеного Великим князем Василем III до Москви з Афона у 1515 році. Протягом свого життя Максим Грек займався перекладами переважно релігійних книг. Він також вносив виправлення до перекладів, зроблених раніше, та писав коментарі. Спочатку він не знав ані російської, ані старослов'янської мови, отже, його переклади відбувалися у два етапи: спочатку він перекладав з грецької латиною, а потім його помічники перекладали з латини старослов'янською. Виправляючи старі переклади, Максим Грек нерідко порушував усталені традиції, за що й був звинувачений в кощунстві та ересі. Максим Грек був також письменником, педагогом та філософом. В його доробку можна знайти багато міркувань про мистецтво перекладу. Він наполягав на необхідності ретельно аналізувати оригінал, аби виявити в ньому усі приховані нюанси та алегорії. А для цього перекладач має не тільки знати мову, але й володіти широкими філологічними знаннями та провести значну підготовчу роботу. Свої приписи він доповнював численними зауваженнями стосовно лексики,

ритмічної організації та кінетичних особливостей грецької мови, які мають бути відтворені у перекладі. Його внеском до російської філології став словник «Имена, истолкованные в алфавитном порядке», в якому проаналізовано грецькі, латинські та давньоєврейські імена.

Частково напрямок перекладацької діяльності зміщується у бік літератури світського характеру. Перекладачів цього періоду умовно можна поділити на чотири категорії. По-перше, це штатні перекладачі різних відомств. Оскільки більшість з них були іноземцями (здебільшого поляками, німцями або голландцями), в їхніх перекладах спостерігається дослівність, важкість, незграбність та плутаність, викликані недостатнім рівнем володіння цільовою мовою. По-друге, була невелика група вчених монахів, які перекладали лише релігійні тексти з латини або з грецької. Найбільш відомі перекладачі Єпіфаній Славинецький, Арсеній Грек, Діонісій Грек. Членів третьої групи можна назвати перекладачами за сумісництвом, адже вони виконували переклади випадково і в невеликій кількості. Четверта група складалася з освічених заможних людей, серед яких були навіть особи, наближені до царів та великих князів. Чеська дослідниця Светла Матхаузерова (1924–2006) в монографії «Древнерусские теории искусства слова» («Давньоруські теорії мистецтва слова», 1976) на основі порівняльного аналізу перекладів різних авторів спробувала сформулювати основні системи перекладу у допетровський період. Вона виділяє: 1) дослівне відтворення оригіналу або переклад «від слова до слова», що застосовувався під час передачі літургійних текстів; 2) вільний переклад або переклад «за змістом», що застосовувався переважно до творів світської літератури; 3) школу Максима Грека, сутність якої автор визначає як «граматичну теорію перекладу». Сама назва вказує, що прихильники цієї теорії особливу увагу приділяють граматичним особливостям мов оригіналу і перекладу; 4) синтетичну теорію перекладу. На останній зупинимося докладніше. Ця тенденція проявилася у XVII ст. у творчості Симеона Полоцького (1629–1680), автора трактату «Жезл Правління». У ньому, зокрема, висувається вимога перекладати «і розум, і вислів», тобто і зміст, і спосіб вираження. Матхаузерова підкреслює, що погляди Полоцького у цей період є найбільш прогресивними і мають багато спільного з поглядами класичних авторів і авторів Ренесансу. Автор доходить висновку: «Теорія перекладу у XVII столітті синтезувала в собі усі крайні можливості. В ній поєдналися теорія перекладу “за смислом” і “за літерою”, теорія вільного та строго послівного перекладу з переважанням як граматичного, так і естетичного аспектів. Переклади богословських текстів і методи перекладу світської літератури взаємоперетиналися».

Незважаючи на явне переміщення центру слов'янської культури до Москви, українська культура була достатньо розвиненою, аби зберегти свій переклад. У XV ст. з'являються нові редакції деяких книг Старого Заповіту, а також Євангелія. У XVI ст. з'являються переклади таких творів, як «Логіка» Авфисафа, «Таємна Таємних», «Шостикрил» і «Псалтир» Федора Жидовина. Був також зроблений переклад з німецької твору «Люцифарії». Протягом XV–XVII ст. переклад в Україні посів місце власне української літератури. Практично всі твори перекладалися або переказувалися з польської мови, оскільки велика частина території сучасної України знаходилася у складі Речі Посполитої. Проте деякою мірою підтримувався вплив на українську культуру з боку Московського царства. Найбільш відомими навчальними закладами цього періоду були Острозька академія, заснована князем Костянтином-Василем Острозьким у 1576 р., та Києво-Могилянська Академія, заснована у 1659 році.

У XVII ст. підсилюється конфронтація між Польщею і Росією за вплив на Україну. Одночасно практично припиняються переклади українською мовою. Після приєднання України до Московського Царства у 1654 р. мовна ситуація в Україні в цілому і розвиток перекладу зокрема ускладнювалися низкою факторів: 1) відсутністю державної самостійності України; 2) сусідством російської мови, що мала статус імперської; 3) заборонною політикою стосовно друкування книг українською мовою, що активно проводилася з початку XVIII ст. Зокрема, у 1720 р. було видано відомий наказ: «Вновь книг никаких, кроме церковных пружних зданий, не печатать, а и оныя церковныя книги с такими же церковными книгами справлявать, прежде печати, дабы никакой розни и особого наречия в них не было». А 21 липня 1721 року всі книги з українських друкарень звелено було надсилати до Синоду «исправления ради и согласия с великороссийскими».

Початок XVIII ст., ознаменований реформами Петра I, є переломним періодом і для розвитку перекладацької діяльності. Насамперед, відбувається перехід від теологічних перекладів до світських. Економічні та політичні реформи викликають розвиток наукового, технічного, військового, медичного, дипломатичного та інших видів перекладу. До перекладів починають висувати жорсткіші якісні вимоги.

Зростає інтерес і до перекладів художньої літератури. Починаючи з другої половини XVIII ст., і протягом XIX ст. в області перекладу на теренах Російської імперії панують ті ж тенденції, що й у цілому в Європі. Настрої перекладачів того часу правильно сформулював поет Тредіаковський: «Перекладач від творця тільки що ім'ям різниться. Ще скажу вам більше: коли творець мудрий був, то перекладачу мудріше слід бути». Важливо відзначити,

що у XVIII ст. відбувається активне формування літературної російської мови і розвиток перекладної літератури мав на цей процес значний вплив. Видатна роль у цьому процесі належала таким відомим особистостям, як Михайло Ломоносов, Олександр Сумароков та Василь Тредіаковський, які часто супроводжували свої поетичні переклади теоретичними міркуваннями, пояснюючи, чому треба було перекласти так, а не інакше, підкреслюючи особливу важливість перекладацької праці, її творчий характер. На цьому етапі розвитку перекладацька діяльність характеризується трьома головними особливостями. По-перше, вона набула нових організаційних форм. Наприклад, в Іноземній Колегії працювала група професійних перекладачів, а в 1735 р. при Петербурзькій Академії Наук була створена Російська Асамблея – перша професійна організація перекладачів. Асамблея не тільки відбирала книги для перекладу, але й розробляла правила та принципи роботи перекладачів, критично оцінювала їхні доробки. Також в Академії готували майбутніх перекладачів. У 1748 р. президент Академії оприлюднив наказ імператриці Єлизавети більше перекладати нерелігійні (світські) книжки. Академія також звернулася до дворян та представників інших соціальних верств із закликом активніше займатися перекладами. Саме в цей час перекладачі стали отримувати гонорари за свою роботу. Друга особливість проявилася у зміні характеру книжок, що перекладалися. До перекладів класичної літератури додалася велика кількість інформативних перекладів. Одночасно змінився склад мов, з яких здійснювалися переклади. Переважати стали сучасні європейські мови: французька, німецька, англійська. Натомість польська мова втратила свою популярність через розподіл Польщі та втрату неї державності. Польські території, заселені етнічними українцями, перейшли до складу Російської імперії. Суспільно-політичні та економічні реформи супроводжувалися зростанням культурних вимог населення, які не можна було задовольнити лише за рахунок вітчизняної літератури. Отже, літературні переклади мали на меті заповнити цей культурний пробіл. Відповідно, значно зріс статус перекладача художньої літератури, який зберігається донині. Перекладачі вважали свою працю внеском у розбудову держави, на чому й наголошували в коментарях та вступях до перекладених творів. Часто перекладач позиціонував себе як суперника автора та намагався перевершити його.

З початком XIX ст. ситуація поступово змінюється на краще у зв'язку з формуванням літературної української мови та самої української літератури, хоча разом з багатьма позитивними зрушеннями у царині перекладу на теренах Російської імперії спостерігаємо посилення тиску на українську мову і, як наслідок, на українську літературу та переклад. Починає формуватися власна

українська традиція літературного перекладу. Першим згадаємо ім'я нашого величного земляка – Григорія Сковороди (1722–1794). Відомий філософ є автором цілої низки поетичних та прозових перекладів здебільшого з латинської мови. Як теоретик Сковорода чітко розрізняв *translatio*, тобто «достотний переклад», та *interpretatio*, тобто «вільний переклад», чи «переспів». Він писав: «Перекладач (*translator*) ставить слово замість слова, як зуб замість зуба, а тлумач (*interpres*), неначе ніжна годувальниця, кладе в рот своєму годованцеві розжований хліб і сік мудрості». Утім, досить часто Сковорода ототожнює переклад та переспів: «И сія-то причина заохотила меня поднестъ сію книжечку, претолкованную здешним наречіем... А переведены не слова ея, но мысли». Іншого разу Сковорода напише таке: «Уклонившися от Библии к Плутарху, перевел я книжчонку его “О спокойствіи душевном”, истолковав не наружную словозвонкость, но самую силу и эссенцію (тобто *сутність*), будто гроздіе в точиле выдавил». У будь-якому разі, філософ вочевидь надавав перевагу *interpretatio* перед *translatio* й далеко не завжди прагнув адекватно віддзеркалити в перекладі всі особливості оригінального тексту.

Наступними згадаємо імена двох українських письменників – Івана Котляревського (1769–1838) та Петра Гулака-Артемівського (1790–1865) – найвідоміших представників травестійного напрямку українського перекладу. «Травестія» – один із різновидів бурлескної, гумористичної поезії, в якому твір серйозного або героїчного змісту та відповідної форми переробляється, «перелицьовується» у твір комічного характеру з використанням лексики зниженого реєстру. Найоригінальнішим прикладом травестії в українській літературі є «Енеїда» Котляревського, в основу якої покладена героїчна поема Вергілія. Героїв свого твору письменник перевдягнув в український національний одяг і гумористично зобразив на тлі національного побуту. Поряд з майстром травестійної поеми стоїть в українській літературі майстер травестійної оди – Гулак-Артемівський. Найбільш вдалі у своєму роді «Пісні Гараська» – травестійні переспіви од Горация. Переспіви ці переводять завжди основну думку оди в площину вульгарного стилю та мови. Улюблена мова Гулака-Артемівського – мова п'яниць та жартівників, але не бракує й серйознішої ліричної мови.

В Україні інтенсивний розвиток художнього перекладу починається у 20-30 рр. XIX ст. Поети-романтики перекладають твори російської та польської літератури. Випускник Харківського університету та учень Гулака-Артемівського Лев Боровиковський (1806–1889) вважається одним із реформаторів системи українського віршування. Він перекладав твори Пушкіна та Міцкевича, а також зробив досить вільний переклад «Світлани»

Жуковського (переспів) під назвою «Маруся». Переважна більшість українських перекладів цього часу не відтворює національну своєрідність оригіналів або принаймні їхні формальні характеристики: поети скорочують або, навпаки, розширюють тексти оригіналів.

У 1840–1850-х роках чільне місце в історії українського художнього перекладу посідає Тарас Шевченко (1814–1861). У циклі «Давидові псалми» Шевченко об'єднує власне переклади з переспівами окремих біблійних віршів: зберігаючи образну систему оригіналів, перекладач часто надає їм іншого ідейного забарвлення. Існує декілька редакцій перекладу Шевченком «Слова о полку Ігоревім», які свідчать про те, що автор намагався надати перекладу відтінку драматичності, не властивого загальній уяві про мелодійність твору.

Водночас набирає обертів політика репресій стосовно української мови та культури. Зокрема, у 1863 р. вийшов Валуєвський циркуляр, що обмежував друкування творів українською мовою. В Україні не існувало елементарних умов для розвитку майстерності художнього перекладу.

У другій половині XIX ст. спостерігається розквіт творчої діяльності Михайла Старицького (1840–1904), який увійшов до історії вітчизняного перекладу завдяки роботі з «Гамлетом» Шекспіра, сербським народним епосом, поезією Лермонтова, Пушкіна та Некрасова. Художній переклад у виконанні Старицького стає справжньою лабораторією зі створення нових засобів поетичної мови, зокрема неологізмів. Пантелеймон Куліш (1819–1897) переклав 15 п'єс Шекспіра, твори Гете, Шиллера, Байрона, Гейне та інших. Частина його перекладів наближена до переспівів. У своїй літературній діяльності Куліш користувався «староруською» (староукраїнською) мовою, а тому в лексиці його перекладів відсутні бурлескні елементи, натомість значне місце посідають старослов'янізми, які надають їм урочистого, піднесеного, хоча нерідко й важкуватого для сприйняття характеру. Куліш здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. Завершив переклад уже після смерті Куліша Іван Пулюй (1845–1918). У 1903 р. Британське та закордонне біблійне товариство видало першу повну українську Біблію («Святе письмо Старого і Нового Завіту») у перекладі Куліша, Нечуя-Левицького та Пулюя.

Трохи пізніше розгортається перекладацька діяльність великого поета та вченого Івана Франка (1856–1916), автора численних перекладів із багатьох мов світу. Він переклав першу частина «Фауста» Гете, «Мертві душі» Гоголя, політичну лірику Гейне, велику кількість творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, балади та пісні західноєвропейських народів, твори античних майстрів. Франко – автор статті «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання», в якій критично проаналізував польський переклад свого відомого вірша. У своїй статті автор

захищає повноцінний художній переклад, який би відтворював оригінал у єдності його форми та змісту. Він пише: «Переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинилися до ширення просвіти та підймання загального рівня культури». Франко з боєм пише про незадовільний рівень перекладацтва в Україні, тверезо оцінює наявність великої кількості перекладів сумнівної вартості, коли перекладач (радше «передавач») і не бачить оригіналу. Як редактор «Літературно-наукового вісника» і один з редакторів «Українсько-руської видавничої спілки» Франко знав на гіркому досвіді, як слабо випускники гімназій знали німецьку мову та як мало були вони підготовлені думати українською мовою та передавати нею чужі думки. Усвідомлюючи, що наші наукові болі – це недуга нашого народу, Франко пише про українську молодь, «яка може пройти й проходить цілу гімназію і цілий університет, ані разу не почувши імені Данте, Шекспіра і Дарвіна».

Леся Українка (1871–1913) відома в історії українського художнього перекладу своєю роботою над десятками ліричних віршів Гейне, прозою Гоголя та Горького, уривками з творів Гомера, Данте, Байрона, ліричними піснями давнього Єгипту та гімнами з давньоіндійської «Рігведи». Павло Грабовський (1864–1902) виконав багато перекладів з мов народів Східної Європи, Америки та Російської імперії. Він працював за допомогою підрядників, які готували для нього його товариші – політичні висланці. Найкращі переклади Грабовського є видатними художніми творами, які проте дають чітку уяву про оригінал. Сам перекладач писав: «В кожному творі для мене мають увагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені – ніщо».

Радянський період в історії України характеризується неоднозначним ставленням до перекладу. Чільне місце як теоретик та практик українського художнього перекладу ХХ ст. посідає Максим Рильський (1895–1964). Зокрема, він переклав поему Міцкевича «Пан Тадеуш», поему Вольтера «Орлеанська діва», роман Пушкіна «Євген Онегін», новели Мопассана, оповідання Джека Лондона, повісті Гоголя, трагедії Шекспіра, сотні ліричних творів російських, білоруських, французьких, німецьких авторів. У 1920-х рр. Рильський належав до мистецького угруповання «неокласиків», переслідуваного офіційною критикою за «декадентство» і «відірваність від сучасних потреб соціалістичного життя». Як і решта неокласиків, Рильський безпосередньо своєю творчістю не реагував на політичні події і протягом 1920-х рр. цілковито ізолювався від радянської дійсності, лише подеколи в одвертій формі (наприклад, у вірші «На світі є співучий Лянгедок») чи у вигляді іронічних

«відступів» (як у «Чумаках» чи поемі «Сашко») виявляв обурення проти ідейно-політичної та літературної атмосфери, що панувала тоді. Така поведінка поета викликала гострі напади офіційної критики, що врешті закінчилося арештом у 1931 р., після чого він майже рік просидів у Лук'янівській тюрмі. Після ув'язнення Остап Вишня забрав його до себе в Харків на кілька днів у гості. Його товариші-неокласики були репресовані й загинули в концтаборах. Микола Бажан (1904–1983) переклав «Витязя в тигровій шкурі» Руставелі, «Фархад і Ширін» Навої, «Моцарта і Сальєрі» Пушкіна, твори Гете, Гельдерліна, Рільке тощо. Його переклади характеризує відтворення найтонших нюансів думки автора у поєднанні з глибокою увагою до особливостей поетичної мови оригіналу, зокрема, її ритміки та фонетики. Борис Тен (1897–1983) автор багатьох перекладів із давньогрецької («Іліада» та «Одисея» Гомера, трагедії Есхіла та Софокла, комедії Аристофана), англійської (трагедії Шекспіра), німецької (драми Шиллера), польської (драми Словацького, поезії Міцкевича), російської («Живий труп» Толстого). В його перекладах глибина наукового проникнення до оригіналу сполучається із залученням широкого спектру засобів української мови.

Трагічні події 1930-х рр. вивели з рядів українського перекладу таких талановитих митців, як Микола Зеров, Валеріан Підмогильний, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний, Павло Пилипович, Дмитро Загул, які вважаються представниками «розстріляного Відродження». Микола Зеров (1890–1937) у 1920–1930 рр. виконав переклади з латини («Антологія римської поезії»), польської (драма Словацького «Мазепа»), французької, італійської, англійської, російської, білоруської. Це твори Беранже, де Ліля, Бодлера, Петрарки, Байрона, Міцкевича, Пушкіна, Гоголя, Янки Купали. Зерова цікавили й теоретичні питання перекладознавства, про що свідчать, зокрема, статті «У справі віршованого перекладу» та «Брюсов – перекладач латинських поетів».

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. відбувається активізація перекладацької діяльності, але об'єктом перекладу виступає переважно російська – радянська література, що було негативним чинником, адже кількість перекладів з інших мов значно зменшилася. Також з'явилася практика перекладати іншомовні твори не з оригіналів, а з їхніх російських перекладів. Прикладом виступає скандально відоме подарункове видання «Дон Кіхота» Сервантеса. В цей же період своєрідно відроджується практика буквального перекладу через штучне наближення української мови перекладів до російської мови оригіналів; з'явився своєрідний «перекладацький» варіант української мови, повний калькувань, штучно створених слів та граматичних конструкцій.

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. – період «відлиги», під час якого був послаблений ідеологічний контроль Москви, що дало можливість частково

виправити ситуацію з перекладами. Починає виходити журнал «Всесвіт», спеціально присвячений перекладам іншомовних художніх творів. У видавництвах відкриваються відділи перекладної літератури. Видавництво «Дніпро» починає друкувати серії перекладних книжок «Бібліотека світової класики», «Вершини світового письменства», «Перлини світової лірики», «Зарубіжна новела». Виходять антології та зібрання творів класичних зарубіжних авторів. Починають активно перекладати не тільки з відомих європейських мов, але також з іспанської, італійської, шведської, датської, грецької, східних мов тощо. З поєднання практики перекладів та теоретичних розробок формується відома українська школа художнього перекладу.

Згадаємо про двох найвідоміших представників цієї школи – Григорія Кочура (1908–1994) та Миколу Лукаша (1918–1988). Кочур був справжнім ерудитом, знавцем світової літератури. Був засуджений та провів в таборах 10 років за звинуваченнями в українському націоналізмі. Після повернення до України став організатором літературних сил, передусім молодих перекладачів. Микола Лукаш був поліглотом та перекладав з чотирнадцяти мов. Його рисою був сміливий підхід до вирішення складних перекладацьких завдань, часто експериментував із мовними засобами. Довгі роки його переклади було заборонено друкувати, а сам автор був фактично під домашнім арештом.

Питання для самоконтролю

1. До якого літературного жанру відносяться перекладні твори періоду Київської Русі? Яким принципом керувалися перекладачі цього періоду?
2. Опишіть основні напрямки перекладацької діяльності в епоху Російської Імперії.
3. Що ви можете сказати про розвиток української мови та перекладу зокрема після приєднання України до Московського Царства?
4. Як розвивалося українське перекладознавство в ХІХ ст. і хто є найвідомішими його представниками цього періоду?
5. Що ви знаєте про українську школу перекладу? Хто є найяскравішими її представниками?

ЛЕКЦІЯ 5. ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ – ЦЕНТРАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Основні підходи та теорії до визначення поняття «еквівалентності».
2. Залежність еквівалентності від типу перекладного тексту.
3. Трансформації як спосіб досягнення еквівалентності.
4. Типології трансформацій у перекладознавстві.

Відмінності між текстом оригіналу і текстом перекладу завжди зумовлені низкою причин – як об'єктивних, так і суб'єктивних. До об'єктивних необхідно віднести різницю у структурі та особливостях функціонування систем ВМ та ПМ. Інакше кажучи, якщо б між мовами не існувало відмінностей, не існувало б і самих різних мов. Ми вважаємо мовний чинник об'єктивним через те, що він діє в усіх актах перекладу – незалежно від типу вихідного тексту чи способу здійснення перекладу тощо.

Суб'єктивних причин, через які неможливо досягти стовідсоткової еквівалентності, декілька. Найчастіше виокремлюють ті, що пов'язані з жанрово-стилістичними властивостями оригіналу, формою перекладу (усною чи письмовою), особистістю перекладача, часом та місцем здійснення перекладу. Таким чином, еквівалентність без урахування дії суб'єктивних чинників ми назвемо максимально можливою, а ту, що встановлюється у кожному окремому випадку – реальною. Реальна еквівалентність завжди буде нижче за максимально можливу.

Еквівалентність зумовлює онтологічний статус перекладу, адже дозволяє відділити його від інших форм міжмовної комунікації. Поняття еквівалентності, яке, за влучним зауваженнями Ентоні Піма, «легітимізувало» теоретичне перекладознавство, з часом еволюціонувало. У працях 1950-х – початку 1960-х рр., які заклали підвалини лінгвістичної теорії перекладу, поняття еквівалентності ґрунтувалося на концепції перекладу як повного структурно-смыслового аналогу оригіналу. Текст перекладу розглядався як вербальний продукт, внутрішня сторона якого – план змісту – ідентична внутрішній стороні оригінального тексту, а зовнішня сторона – план вираження – складається з одиниць іншого коду, іншої мовної системи, відмінної від системи мови оригіналу.

Еквівалентність перекладеного тексту забезпечувалася передусім на семантичному рівні, але частково також на структурному та стилістичному. Процес перекладу трактувався як процес перевираження засобами цільової мови змісту, вже вираженого засобами вихідної мови. Таким чином, еквівалентність на початкових етапах розвитку лінгвістичного перекладознавства мала виключно мовний характер, зафіксований у системних відповідниках на різних рівнях мовної системи, а отже, й визначалася як структурно-семантична.

Починаючи з другої половини 1960-х – на початку 1970-х рр., перекладацька діяльність та її теоретичне осмислення отримують новий імпульс у сфері інформаційної теорії та практики, який супроводжується переосмисленням поняття еквівалентності та його перенесенням із царини мови до царини мовлення та комунікації. Так починають формуватися численні

комунікативні теорії перекладу, стрижневим поняттям яких виступає комунікативно-функціональна еквівалентність. З метою відмежування комунікативно-функціональної еквівалентності від структурно-семантичної, яка лише вказує на ступінь формальної та смислової близькості перекладу до оригіналу, що саме по собі ще не є гарантією «вдалого» перекладу і не визначає його якості, в перекладознавстві виникає потреба запровадження оцінного терміна, яким стає адекватність перекладу, позначаючи відповідність перекладу вимогам та умовам конкретного акту міжмовної комунікації.

Цікаво, що традиція протиставлення адекватності й еквівалентності перекладу, очевидно, є прерогативою радянського та пострадянського перекладознавства, тоді як американській та європейській дослідницьким традиціям притаманне протиставлення різних типів еквівалентності. За спостереженнями Ілька Корунця, для західного перекладознавства «єдиним терміном для позначення досконалого і достовірного (“адекватного”) перекладу залишався і до сьогодні залишається термін *еквівалентний переклад*».

Американський перекладач і теоретик перекладу Юджин Найда запропонував виділити два типи еквівалентності перекладу: *формальну та динамічну*. Формальна орієнтована на оригінал (на форму та зміст) і передбачає збереження в тексті перекладу формальних ознак оригіналу (відтворення граматичних форм, пунктуації, абзаців, калькування ідіом за умови пояснення у примітках і коментарях відхилень від оригіналу). “При дотриманні формальної еквівалентності увага концентрується на самому повідомленні, як на його формі, так і на змісті ...”. Ю. Найда такий переклад називає *перекладом-глосою*, що переносить реципієнта до культури народу, мовою якого написаний оригінал.

Динамічна еквівалентність орієнтована на читача перекладу й тому потребує від перекладача адаптації лексики та граматики. Одержувач перекладу не переноситься до іншої культури, йому запропоновано “модус поведінки, релевантний контексту його власної культури”. Ю. Найда вважав формальну та динамічну еквівалентність полюсами, між якими розташовуються чимало *проміжних типів*. За Ю. Найдою, точний переклад є неможливим. Перекладач робить вибір типу еквівалентності. Домінантою перекладу є динамічна еквівалентність.

В. С. Виноградов розглядає проблему еквівалентності *в залежності від типу перекладного тексту*. Рівень еквівалентності усних і письмових перекладних текстів різний. Найскладнішим для досягнення еквівалентності є усний, насамперед, синхронний переклад. При синхронному перекладі на зниження рівня еквівалентності впливають:

- фазовий зсув (усне перекладне мовлення породжується майже одночасно з сприйняттям усного повідомлення мовою оригіналу: на деяких відрізках перекладач відстає від тексту оригіналу за рахунок випередження на інших);
- синтаксичні трансформації (дієслово замість дієслівного звороту, перетворення складнопідрядного речення на складносурядне або на самостійне речення; зняття займенникових повторів тощо);
- словесне ущільнення (згортання) інформації;
- скорочення інформативної надмірності (надлишковості), якщо вона має місце в мовленні оратора;
- ймовірнісне прогнозування, тобто вмінні передбачати зміст фрази за її початковими лексичними одиницями, ключовими словами;
- прискорення темпу мовлення (в ритмі 150-200 слів на хвилину), при цьому неминучі пропуски та помилки;
- втрата особистісних характеристик мови оратора (тембр, модуляція голосу, експресивність інтонації тощо).

В. С. Виноградов еквівалентність усного перекладу оригіналу визначає як редуковану відносну еквівалентність¹. Рівень еквівалентності письмового перекладу – книжних (друкованих) текстів – набагато вищий. На відміну від усного, письмовий переклад створюється при постійному зверненні до оригіналу, до різних словників, довідників, енциклопедій тощо. Офіційно-ділові тексти повністю орієнтовані на передачу змісту. Їхня форма в більшості випадків стереотипна. *Звертання, зачини тексту, послідовність викладу, кінцівки документів* у кожній мові підпорядковуються суворим правилам риторики та рясніють мовними штампами. У мові перекладу зберігається композиція оригіналу, але самі мовні штампи можуть відрізнитися за внутрішньою формою, збігаючись за змістом. У процесі перекладу іноді доводиться вдаватися до дослівного викладу (наприклад, в дипломатичних документах). Відносність еквівалентності офіційно-ділових текстів визначається: відмінностями в мовних кліше, в риторичних структурах різних мов; можливістю появи елементів буквалізму; стилістичною нейтралізацією тексту перекладу; розбіжністю характеристик нейтрального стилю в різних мовах.

В. Н. Комісаров розмежував 5 рівнів еквівалентності: мети комунікації; способу опису ситуації; опису ситуації; структури висловлення; лексико-семантичної відповідності.

У перекладознавчих студіях кінця 80-х р.р. 20 ст. динамічна еквівалентність поступилася місцем *комунікативно-функціональній*, що визначається як найоптимальніша збалансованість смислової, конотативної,

екстралінгвістичної інформації текстів оригіналу та перекладу, що мотивується необхідністю досягнення рівноцінності їхнього впливу на своїх адресатів; як найоптимальніший баланс семантики та форми, денотативної, конотативної стилістичної, культурної, прагматичної інформації текстів оригіналу та перекладу. Домінуючим є прагматичний рівень, що «охоплює такі життєво важливі для комунікації фактори, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата ... управляє іншими рівнями».

У найсучасніших працях теоретиків перекладознавства розглядаються такі типи еквівалентності:

- денотативна (фонова // екстралінгвальна) інформаційна еквівалентність;
- конотативна, орієнтована на передачу стилістичного регістру або говору (соціолекту);
- структурно-нормативна як збереження жанрової специфіки оригіналу;
- прагматична, що передбачає адаптацію змісту оригіналу з метою його правильного сприйняття читачем перекладу;
- формально-естетична, орієнтована на відповідність враження від тексту оригіналу та перекладу³.

Залежність еквівалентності від типу перекладного тексту

Для *суспільно-інформативних текстів* (газетних і журнальних публікацій) властиве використання значної кількості звичних кліше, стереотипних фраз, газетних штампів, політичних термінів і понять, соціальних реалій тощо. У цьому випадку перекладач прагне перш за все передати точний соціально-політичний зміст таких публікацій і їхню суспільну спрямованість. Відмінності між оригіналом і перекладом суспільно-інформативних текстів виникають за рахунок: синтаксичних трансформацій рема-тематичного характеру; усталених в мові перекладу відповідників; різниці в стилі газетно-журнальних публікацій мов оригіналу та перекладу; пояснювальних експлікацій в перекладі.

Ступінь відносної еквівалентності *наукових текстів* залежить від їхніх типів і видів. Чим більше *формалізований* науковий текст, тим еквівалентніший його переклад. Переклади деяких праць з математики, хімії чи біології, що складаються з стереотипних фраз, які вводять відповідні формули, майже тотожні оригіналу. У процесі перекладу наукових праць основне – передати логіку думки, суть наукової доктрини, послідовність міркування.

Для цього нерідко приходиться: міняти синтаксичну структуру фраз оригіналу; знижувати емоційну тональність, якщо вона є в оригіналі; давати описові трактування термінів.

У *художньому перекладі* (особливо віршованому) є свої особливі закони еквівалентності оригіналу: "... він може лише нескінченно зближуватися з оригіналом. Тому що у художнього перекладу є свій творець, свій мовний

матеріал і своє життя в мовному, літературному та соціальному середовищі, що відрізняється від середовища оригіналу”. Причини відносної еквівалентності художнього перекладу й оригіналу викликані: своєрідністю сприйняття оригіналу перекладачем; різносистемністю мов; відмінностями соціокультурного середовища; стилем перекладача тощо.

Головна мета перекладу – досягнення адекватності! Основне завдання перекладача при досягненні адекватності – вміло призвести різні перекладацькі трансформації для того, щоб текст перекладу як можна більш точно передавав всю інформацію, укладену в тексті оригіналу.

Перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, називаються перекладацькими трансформаціями. Однак термін “*перетворення*” не можна розуміти буквально: сам початковий текст “не перетвориться” в тому сенсі, що він не змінюється сам по собі. Цей текст, звичайно, сам залишається незмінним, але на його основі створюється другий текст іншою мовою.

Трансформація – основа більшості прийомів перекладу, яка полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

Для досягнення еквівалентності оригіналу та перекладу, за відсутності прямих, повних відповідників, перекладачеві необхідно вміло застосувати *трансформації-перетворення*, які здійснюються при переході від оригінального тексту до перекладного. На думку Л. С. Бархударова, переклад можна вважати міжмовною трансформацією в широкому розумінні цього терміну¹. У вузькому значенні *перекладацька трансформація*, за О. О. Селівановою, – “це перетворення, модифікація форми, або змісту і форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту”.

Під перекладацькими трансформаціями М. К. Гарбовський розуміє «такий процес перекладу, в ході якого система смислів, укладена в мовних формах вихідного тексту, сприйнята та зрозуміла перекладачем в силу його компетентності, трансформується природним чином внаслідок мовної асиметрії в більш-менш аналогічну систему смислів, перевтілюючись у форми мови перекладу»

Л. К. Латишев, розуміючи еквівалентність як рівноцінний вплив тексту оригіналу та перекладу на своїх читачів, визначає трансформації як відступ від структурного та семантичного паралелізму між вихідним текстом і перекладом на користь їхньої рівноцінності з точки зору впливу.

У перекладознавстві існують різні типології трансформацій. Я. Й. Рецкер виокремлює в перекладі три категорії відповідників: 1) еквіваленти, 2) варіантні та контекстуальні відповідники, 3) перекладацькі трансформації. До трансформацій відносить: диференціацію значень, конкретизацію, генералізацію, змістовий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсацію втрат.

За класифікацією Л. С. Бархударова, яку він сам називає приблизною й умовною, трансформації діляться на перестановки, заміни, додавання й опущення .

Л. С. Бархударов, Л. К. Латишев, Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман, В. Н. Комісаров трансформації підрозділяють на морфологічні, синтаксичні, стилістичні, семантичні, змішані.

Нову класифікацію перекладацьких трансформацій запропонувала О. О. Селіванова, спираючись на тріаду мовного семіозису (Ч. Морріс) – семантики, синтактики та прагматики, оскільки переклад є перетворенням мовного продукту однієї семіотичної системи продуктом іншої, орієнтованим на інтерпретанту свого адресата

На думку О. О. Селіванової, розділити наведені три виміри семіозису як цілісного процесу вкрай важко, адже зміна форми зумовлює здебільшого і зміну смислу, модифікація прагматичного впливу також передбачає зміну форми та змісту повідомлення. Ураховуючи таку нероздільність, перекладацькі трансформації умовно діляться на формальні, формально-змістові, обумовлені специфікою мовних систем оригінального та перекладного текстів, а також контекстуальними та прагматичними факторами, та прагматичні, останні є також формально-змістовими

Формальні трансформації передбачають зміну форми в перекладі при збереженні змісту оригіналу. Формально-змістові трансформації передбачають зміну форми та модифікацію змісту.

Кожен з цих типів представлений одиницями різних мовних рівнів: фонетичного, графічного, лексичного, граматичного (морфологічного та синтаксичного) тощо.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні чинники, які не дозволяють досягнути стовідсоткової еквівалентності у перекладі текстів.
2. Охарактеризуйте типи еквівалентності у теорії Юджина Найди.
3. Яку бачення еквівалентності представлено в теорії В. С. Виноградова?
4. Які типи еквівалентності виділяють у сучасних теоретичних працях з перекладознавства.
5. Наскільки залежить ступінь еквівалентності від типу тексту?

6. Назвіть основні типології трансформацій у перекладознавстві.

ЛЕКЦІЯ 6. ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДНОСТІ/НЕПЕРЕКЛАДНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС ТА СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ

План

1. «Перекладність»/«неперекладність» як одна з ключових проблем сучасного перекладознавства.
2. Основні фактори та причини «суперечки про перекладність».
3. Лінгвістична теорія Вільгельма фон Гумбольда.
4. Теорія неперекладності О. Потебні.
5. Основні аспекти теорії перекладності.

Проблема перекладності/неперекладності є одним із магістральних напрямків сучасної науки про переклад. По-перше, проблема перекладності/неперекладності належить не тільки до найдавніших в історії перекладу, а й до найскладніших, нараховуючи у своїх межах багато аспектів, здатних привернути увагу дослідника, зокрема: мовний та мовленнєвий, текстуальний та контекстуальний, психологічний та психолінгвістичний, культурологічний та нормативний тощо. Будь-який перекладознавець має чітко усвідомлювати нерозривність і невід'ємність усіх потенційних аспектів дослідження зазначеної проблеми, що не заперечує наявності в нього тих або інших пріоритетів. Пріоритетним об'єктом нашої уваги виступатимуть мовні чинники перекладності/неперекладності, релевантність яких визначається їхньою текстуальністю. Інакше кажучи, нас не цікавить відсутність відповідників між елементами окремих рівнів двох мовних систем сама по собі, а те, які проблеми виникають за необхідності відтворити такі елементи, актуалізовані автором у тексті, що перекладається. А це, у свою чергу, означає, що неперекладність може мати як системний, так і ситуативний (контекстуальний) характер.

По-друге, проблема перекладності/неперекладності гіпотетично може мати декілька варіантів вирішення, включаючи визнання абсолютної неперекладності та абсолютної перекладності, так само як і помірковану проміжну позицію часткової (відносної) перекладності/неперекладності. У зв'язку з цим спробуємо розтлумачити, що мається на увазі під самими термінами «перекладність»/«неперекладність».

На нашу думку, було б неправильно ототожнювати концепцію неперекладності з повною неможливістю здійснювати переклад з якоїсь однієї

мови якоюсь іншою. Абсурдність такого припущення заперечується усією багатовіковою практикою перекладу, яка до того ж постійно удосконалюється. Неперекладність скоріше пов'язується з неможливістю повного і повноцінного відтворення змісту оригіналу, яка спочатку більше відчувалася інтуїтивно, а пізніше знайшла свої теоретичне обґрунтування у роботах багатьох дослідників, у тому числі й таких відомих, як, наприклад, Вільгельм фон Гумбольдт, Олександр Потебня, Віллард Квайн, Едвард Сепір та Бенджамін Ворд тощо.

Одним із перших сумніви стосовно можливості здійснити повноцінний переклад висловив Данте Аліґ'єрі (1265–1321), який у трактаті «Бенкет» написав про порушення гармонії та краси вірша у перекладі: «І тому нехай кожен знає, що жодний твір, пов'язаний та підпорядкований законам ритму, не може бути перекладений зі своєї мови іншою без порушення усієї його насолоди та гармонії. У цьому причина, чому Гомер не перекладався з грецької латиною, подібно до інших творів, що дійшли до нас від греків. І такою ж є причина, чому вірші Псалтирю позбавлені насолоди музики та гармонії, адже вони були перекладені з єврейської грецькою, а з грецької латиною, і вже у першому перекладі уся насолода гармонії зникла».

Пізніше Мігель де Сервантес (1547–1616) зневажливо порівняв переклад із виворотом килима, підкреслюючи таким чином його неповноцінність стосовно оригіналу. Врешті-решт, на початку ХІХ ст. сформувалися специфічні умови, які сприяли розгортанню справжньої наукової дискусії, відомої під назвою «суперечка про перекладність». Переважна більшість залучених до дискусії фахівців відстоювали ідею неможливості відтворення у перекладі усіх тонких смислових нюансів першотвору, внаслідок чого перекладений твір може лише приблизно передати ідею оригіналу. То чим був спричинений такий песимізм? Причин декілька і їх можна згрупувати за сферою впливу.

1) *Соціально-політична* причина полягала у тому, що в період після Великої французької революції та війн Наполеона народи Європи, що до того часу перебували «в тіні» могутніх імперій, чи не вперше усвідомили свою національну свідомість, наслідком чого стали процеси розбудови багатьох національних мов та літератур. Основою такої розбудови часто виступав переклад.

2) *Ідеологічна* причина полягала у пануванні філософії ідеалізму, згідно з положеннями якої «зовнішня», чи «об'єктивна», реальність є тільки проявами духа (загального чи індивідуального), а отже, пізнаваність світу так само має суб'єктивний і обмежений характер. Оскільки у світлі ідеалістичного світогляду все, що знаходиться навколо нас, об'єктивно неможливо пізнати,

адже воно нереально, остільки і світ художніх творів не може бути ані об'єктивно витлумачений, ані повністю переданий засобами іншої мови.

3) *Літературна* причина полягала у переважанні літератури романтизму, символічна складова якої була надзвичайно складною як для інтерпретації, так і для іншомовного відтворення. До того ж, особливої популярності набули віршовані твори, переклад яких ускладнюється такими чинниками, як рима, ритм, розмір тощо. Саме в цей період формується той погляд на переклад, який є панівним і сьогодні, водночас зростання вимог до перекладу загострило усвідомлення його труднощів.

4) *Наукова* причина полягала у формуванні основ нової наукової дисципліни, яка отримала назву «лінгвістика», або «мовознавство».

Піонером науки про мову став відомий німецький дослідник Вільгельм фон Гумбольдт (1767–1835), лінгвістична теорія якого має безпосереднє відношення до популяризації ідеї неперекладності. Відомою є така цитата Гумбольдта: «Будь-який переклад видається мені спробою вирішити завдання, яке не підлягає вирішенню. Адже кожний перекладач неминуче має розбитися об один з двох підводних каменів, надто близько дотримуючись або свого оригіналу за рахунок смаку та мови власного народу, або своєрідності власного народу за рахунок свого оригіналу. Дещо середнє між тим або іншим не тільки важко знайти, але просто неможливо». Спробуємо розкрити сутність проблеми неперекладності, «зашифровану» у цій цитаті.

Коло інтересів Гумбольдта, видатного німецького мислителя та гуманіста, охоплювало філософію, літературознавство, класичну філологію, теорію мистецтв, переклад (він переклав твори Есхіла та Піндара). Але головною справою його життя вважається лінгвістика, батьком-засновником якої він є. Гумбольдт був упевнений, що тільки мова може наблизити людину до з'ясування таємниці людини та виявлення особливостей («характерів») народів і їх ментальності («дух народу»). Шляхом до вирішення цих складних питань є порівняльне дослідження мов, яке з часом набуло форми окремого наукового напрямку – порівняльного мовознавства.

Гумбольдт поставив завдання встановити зв'язок між мовою та мисленням. Він спробував спростувати тезу про домінуючу позицію мислення, зовнішнім вираженням якого є мова, яка, до того ж, не бере участі у формуванні думки (мова як апарат висловлення, а не створення думок). Натомість він поступово випрацьовує позицію про єдність мови та мислення: «безпосередньо закладена у людині» мова є своєрідним «інстинктом розуму». Автор називає мову «інтелектуальним інстинктом», підкреслюючи, таким чином, її унікальність як антропологічного феномену, головним призначенням якого є «акт перетворення світу на думки». Мова «не лежить мертвою масою у

сутінках душі, а є законом, що обумовлює функції розумової сили людини». Отже, Гумбольдт стає на позиції мовного детермінізму, відповідно до якого світ, що категоризується у поняттях, що виражаються засобами певної мови, неначе «малюється» у свідомості людини залежно від того, яка понятійна система відтворена у мові.

У своїх дослідженнях Гумбольдт торкається важливих проблем соціально-філософського характеру, пов'язаних із взаємодією між поняттями «народ» і «мова». Народ (або нація) – це така «форма індивідуалізації людського духу», яка має мовний статус. Якщо нація – це «духовна форма людства», то її специфіка головним чином проявляється у мові, оскільки розподіл людства на народи здійснюється за мовним критерієм. Отже, має існувати кореляція між мовою і народом, точніше тим, що автор називає «духом народу». Складність цього поняття полягає в тому, що його важко усвідомити так би мовити у чистому вигляді: без омовлення дух народу незрозумілий, знання про нього треба вилучити з мови, але мова при цьому трактується як «чинник його створення».

Тут неначе замикається зачароване коло: дух народу, з одного боку, є вищим принципом, що зумовлює специфіку мов та їхню відмінність, а з іншого, сам потребує пояснення через мову. Для роз'яснення цього протиріччя Гумбольдт пише: «Не буде зачарованого кола, якщо вважати мову продуктом сили народного духу і водночас намагатися пізнати цей дух на основі вивчення побудови мови».

Вчений висуває тезу про те, що різні мови – це не просто різні за формою позначення одного предмета, а різні його «бачення». Ідея «мовного світобачення» є плідною для усвідомлення основ комунікації, втому числі міжмовної та міжкультурної: «Люди розуміють один одного не тому, що передають співбесіднику знаки предметів, а тому, що взаємно торкаються однієї й тієї самої ланки ланцюга чуттєвих уявлень, торкаються одних і тих самих клавіш інструменту свого духу, завдяки чому у кожного з'являються у свідомості відповідні, хоча й не тотожні смисли».

Водночас Гумбольдт був талановитим перекладачем, а отже, вважав переклад здійсненим на практиці, незважаючи на мовні та ментальні відмінності між представниками різних народів. На обґрунтування такої позиції він писав: «Досвід перекладу з вельми різних мов показує, що нехай навіть з різним ступенем вдалості кожна ідея може бути відтворена у будь-якій мові. Однак це є наслідком не тільки загальної спорідненості мов, гнучкості понять та їх мовних знаків. Для самих мов та їхніх впливів на народи доведеним може вважатися тільки те, що є для них природним, не те, що їм можна нав'язати, а те, до чого вони схильні і на що надихаються». Зіставне вивчення мов показує, що

в них «існує значно більша кількість понять, а також своєрідних граматичних особливостей, які настільки органічно вплетені у свою мову, що не можуть бути надбанням усіх мов і не можуть бути перенесені до інших мов без спотворення. Тому значна частина змісту кожної мови перебуває у залежності до форми цієї мови».

Протягом решти XIX сторіччя та початку XX ст. суперечка про перекладність залишалась у зазначених нами межах, тобто в ній не з'явилося принципово нових аргументів – ані «за», ані «проти». У Європі регулярно друкувалися книжки про переклад, в яких стосовно питання перекладності автори займали неоднозначну позицію: з одного боку, вони викладали цікаві спостереження стосовно окремих (цілком успішних) випадків перекладу, а з іншого – змальовували головне завдання перекладача – повноцінно відтворити оригінал цілком – як щось неможливе та недосяжне.

До табору прихильників неперекладності долучається відомий лінгвіст – харків'янин Олександр Потебня (1835–1891), який розвиває ідеї Гумбольдта, у тому числі стосовно перекладу. Потебня багато займався вивченням співвідношення мови і мислення, у тому числі і в історичному аспекті, намагаючись виявити історичні зміни у мисленні народу крізь призму мови. У своїй відомій роботі «Мысль и язык» («Думка і мова») він пропонує певні умовиводи стосовно можливості здійснення перекладу, що є для нас показовими в аспекті виявлення його позиції стосовно здійсненості міжмовної та міжкультурної комунікації.

Спочатку вчений розглядає специфіку внутрішньомовної комунікації, акцентуючи індивідуальність інтерпретаційних процесів. Він пише: «Коли дві особи, що говорять однією мовою, розуміють одна одну, то *зміст* даного слова у них буде різним, натомість *уявлення* настільки схожим, що може прийматися за тотожне. Ми можемо сказати, що ті, хто говорять однією мовою, за допомогою одного слова розглядають різні в кожному з них змісти цього слова під одним кутом, з однієї й тієї ж точки». Якщо замінити «уявлення» Потебні на «смысл», можна побачити разючу подібність його тверджень до постулатів сучасної теорії мовної комунікації. Про це пише, зокрема, Вілен Комісаров: «Справа в тім, що втрата якоїсь частини інформації за будь-якої комунікації (навіть внутрішньомовної) неминуча. Прийнято навіть говорити, що будь-який текст умовно існує в двох варіантах: той зміст, що у нього вкладає джерело, і той зміст, що витягає рецептор несиметричні. Тим більше це актуально для міжмовної комунікації, коли імовірність непорозуміння підсилюється різними культурними, історичними та іншими традиціями, а також утручанням перекладача. Однак подібне непорозуміння не повинне мати значний вплив і

порушувати принцип еквівалентності. Інакше в акті міжмовної комунікації відбудеться збій».

Потебня також вказує на те, що під час перекладу іншою мовою процес комунікації ускладнюється, адже «тут не тільки значення, а й уявлення є відмінними. Якщо слово однієї мови не покриває слова іншої, то тим менше можуть покривати одна одну комбінації слів, картини, почуття, що збуджуються мовленням; їхня сутність зникає під час перекладу; жарти взагалі неперекладні. Навіть думка, відірвана від зв'язку зі словесним втіленням, не покриває думки оригіналу». І далі: «Думка, передана іншою мовою, отримує нові додавання, несуттєві лише з точки зору її первинної форми. Якщо під час порівняння фрази оригіналу та перекладу нам часто важко сказати, наскільки асоціації, що збуджуються кожною з них, є відмінними, це відбувається через недосконалість доступних нам засобів спостереження».

Незважаючи на песимістичні тези щодо здатності людей повноцінно усвідомлювати іншомовну інформацію, Потебня багато розмірковує про позитивну роль перекладу у розвитку культури та міжнародних стосунків: «Між тим, відомі переклади, зокрема, книг священного писання, які за впливом на самостійний розвиток літератури перевершують багато оригінальних творів. Навіть в школі переклади з іноземних мов, за певних умов, виявляються могутнім засобом укріплення учнів у душі вітчизняної мови та поштовху до самостійної творчості цією мовою». Цікавими є умови, які автор висуває для навчання школярів іноземних мов: «Ці умови полягають у тому, аби ознайомлення учнів з іноземними мовами починалося лише тоді, коли вони достатньо укріпилися у знанні своєї мови; з іншого боку, у тому, аби мова учнів була рідною мовою учителя, щоб він міг вимагати від перекладів точності та відповідності до вимог рідної мови».

Яким же чином сучасне перекладознавство вирішує суперечку про перекладність? Кожна розвинена мова є достатньо потужним засобом для передачі змісту, вираженого іншою мовою, в єдності з формою. Засоби мови перекладу слугують не для копіювання формальних особливостей мови оригіналу, а для передачі функцій, які виконують одиниці оригіналу. Те, що неможливе стосовно окремого елемента, можливе відносно до складного цілого – на основі виявлення та передачі смислових і художніх функцій окремих одиниць, що не підлягають вузько-формальному відтворенню; у свою чергу, виявити та передати ці функції можливо лише на основі тих смислових зв'язків, що існують між окремими елементами, об'єднаними у систему (мова як система та текст як система).

Реальність принципу перекладності підтверджується практикою. Практика показує, що дійсно неперекладними є ті елементи, які є відхиленням

від норми, причому таким, що відчувається передусім відносно до самої мови оригіналу (діалектизми, жаргонізми тощо). Хоча винахідливість перекладача часто знаходить вихід під час перекладу таких одиниць, в цілому, можна стверджувати, що принцип перекладності підпадає під певні обмеження у тих випадках, коли оригінал дає значне відхилення від норм літературної мови. З цього приводу класик вітчизняного перекладознавства Олександр Фінкель (1899–1968) зазначає, що, «якщо не ставити перед собою завідомо невіршуваних завдань, якщо не ставити знака рівності між адекватністю та абсолютним збігом перекладу з оригіналом у всіх деталях, якщо відмовитися від хибної думки, що переклад іншою мовою має відтворити не тільки значення слова, а й усі його співзначення та морфологічні особливості, – тоді переклад є цілком можливим».

У теоретичному сенсі ми виділяємо три аспекти на користь гіпотези перекладності.

1) *Перекладність з позицій холистичного підходу до вирішення антиномії «ціле – частина»*. Для того щоб пояснити методологічне обґрунтування перекладності, слід коротко розглянути закладені в ньому філософські поняття «цілого» та «частини». Філософські взаємовідносини між цілим і частиною представлені у вигляді низки антиномій, одна з яких сформульована у вигляді афористичної тези «ціле – все, частина – ніщо» або «частина – все, ціле – ніщо». Філософська позиція, яка підкреслює незведення цілого до його частин та набуття цілим нових властивостей порівняно з його частинами, називається «холізмом». Отже, важливим методологічним положенням, яке визначило становлення ідеї перекладності, було твердження про діалектичне співвідношення в тексті частини й цілого, інакше кажучи, принцип структурності: ціле – перекладне навіть у тому випадку, коли воно складається з неперекладних елементів. Втрата якихось елементів тексту, що перекладається, не означає, що текст є неперекладним і, за словами Комісарова, «зазвичай виявляється, коли він вже перекладений і зіставляється з оригіналом».

Поняття перекладності визначається через поняття перекладацької еквівалентності, у зв'язку з чим вважається за необхідне розрізняти, з одного боку, перекладність на рівні того або іншого сегмента/елемента тексту, а з іншого – перекладність на рівні тексту в цілому. Леонід Бархударов стверджує, що оскільки «еквівалентність перекладу забезпечується не на рівні окремих елементів тексту, а на рівні тексту, що перекладається, в цілому», «існують неперекладні окремоті, але немає текстів, які не можна було б перекласти».

2) *Перекладність з позицій виразально-зображувального потенціалу*

мови перекладу. В якості аргументу на підтримку примату перекладності часто використовують тезу про «розвиненість мови», яка гарантує знаходження засобів, необхідних для відтворення будь-якого змісту. Така позиція зумовлена системним поглядом на мову, ієрархічна побудова якої дозволяє, по-перше, комбінувати наявні мовні одиниці таким чином, аби передати необхідну інформацію, і, по-друге, створювати за необхідності потрібні мовні одиниці з елементів нижчих рівнів (наприклад, лексеми з морфем або фонем) на позначення нових референтів чи заповнення лінгвокультурних лакун міжмовної комунікації. Закладена в мові здатність до описування нових фактів/ситуацій в необмеженій кількості зумовлює її комунікативну цінність. За словами Бархударова, без неї мова просто «не могла би бути знаряддям пізнання й зробила б прогрес людства просто неможливим», а отже, «здатність описувати нові незнайомі ситуації є невід'ємною властивістю будь-якої мови», і саме «ця властивість уможливорює передачу засобами іншої мови ситуацій, специфічних для життя даного народу і даної країни, які не мають аналогів у житті інших народів та інших країн».

3) *Перекладність з позицій динамічності мовного розвитку*. Динамічність перекладності визначається не тільки глобальними парадигмальними змінами у підходах до її визначення та вирішення, а й діапазоном тих мовних засобів, які в тих чи інших мовах/культурах/часових проміжках характеризуються як неперекладні або принаймні такі, що створюють проблеми всім, хто прагне їх відтворення засобами іншої мови. Більшість теоретиків усвідомлюють абсурдність ідеї глобальної, абсолютної перекладності, сповідуючи швидше поміркований підхід, який можна було б охарактеризувати як «серединний шлях» або «відносну перекладність тексту».

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні причини «суперечки про перекладність».
2. Які основні ідеї висвітлив Вільгельм фон Гумбольдт у своїй лінгвістичній теорії?
3. Який учений підтримав ідею неперекладності Гумбольдта та запропонував свою теорію?
4. Які аспекти на користь гіпотези перекладності виділяють сучасні перекладознавці?
5. Чи згодні ви з твердженням Леоніда Бархударова, що «існують неперекладні окремоті, але немає текстів, які не можна було б перекласти»?

ЛЕКЦІЯ 7. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЗНОВИДІВ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Класифікації видів перекладу В. Комісарова.
2. Класифікації текстів перекладу за характером (функцією) тексту.
3. Особливості письмового та усного перекладів.
4. Основні характеристики синхронного та послідовного перекладів.

Реальна перекладацька діяльність здійснюється перекладачем за різних умов: тексти, що перекладаються, можуть бути різнорідними за тематикою, мовою, жанровою приналежністю. Переклади виконуються в усній або ж письмовій формі, а стосовно до перекладачів висуваються різні вимоги щодо точності та повноти перекладу тощо. Різні типи перекладів вимагають від перекладача особливих знань та умінь. Ці особливості доводять необхідність наукової класифікації видів перекладацької діяльності та детального вивчення кожного з них.

Вілен Комісаров пропонує дві головні класифікації видів перекладу: 1) за характером текстів, що перекладаються, та 2) за характером мовленнєвих дій перекладача у процесі перекладу. Перша класифікація пов'язана із жанрово-стилістичними особливостями оригіналу, друга – з психолінгвістичними особливостями мовленнєвих дій в усному та письмовому мовленні.

Жанрово-стилістична класифікація перекладів, залежно від жанрово-стилістичних особливостей оригіналу, обумовлює виділення двох функціональних видів перекладу: художній (літературний) переклад та інформативний (галузевий) переклад.

Художнім перекладом називається переклад творів художньої літератури, які протиставляються усім іншим мовленнєвим творам завдяки тому, що для усіх них домінантною є художньо-естетична функція. Головна мета будь-якого художнього твору полягає у досягненні певного естетичного впливу та створенні певного художнього образу. Така естетична спрямованість відрізняє художнє мовлення від інших видів мовленнєвої комунікації, для яких пріоритетним є інформативний зміст. Іншими словами, художнім перекладом можна назвати різновид перекладацької діяльності, головне завдання якого полягає у породженні мовою перекладу мовленнєвого твору, спроможного чинити художньо-естетичний вплив на реципієнта, максимально наближений до оригінального. У художньому перекладі розрізняються окремі підвиди перекладу залежно від приналежності оригіналу до певного жанру, як, наприклад: переклад поезії, п'єс (драми, комедії або трагедії), сатиричних творів, пісень тощо.

Інформативним перекладом називається переклад текстів, головна функція яких полягає у наданні певних відомостей, а не у художньо-естетичному впливі на реципієнта. До таких текстів належать усі матеріали наукового, ділового, громадсько-політичного, побутового характеру тощо. Сюди ж необхідно віднести також переклад нарисів, описів подорожей та інших подібних творів, де переважає чисто інформативне повідомлення.

Розподіл на художній та інформативний переклад вказує лише на головну функцію оригіналу, яка повинна бути відтворена під час перекладу. В інформативному перекладі підвиди виділяються на основі приналежності текстів, що перекладаються, до різних функціональних стилів та або галузей діяльності. При цьому необхідно, аби функціонально-стилістичні особливості оригіналу також визначали специфічні риси перекладу таких текстів. За цією ознакою виділяються такі підвиди, як, наприклад: переклад наукових матеріалів, науково-технічних матеріалів, офіційно-ділових матеріалів, газетно-журнальних публікацій тощо.

Розглянемо деякі інші класифікації текстів перекладу за характером (функцією) тексту. Концепція німецької дослідниці Катаріни Райсс (1923 р. н.) побудована на теорії функцій мови, згідно з якою мова виконує три головні функції: опису (повідомлення інформації), вираження (емоційно-експресивні характеристики), звернення (заклик до дії або реакції). Відповідно, дослідниця пропонує виділяти три типи текстів перекладів та додає до них четвертий – аудіомедіальний. Така типологія текстів пов'язується із завданнями перекладу. Передбачається, що перший тип тексту орієнтований на зміст і під час перекладу цих текстів (комерційних, наукових, ділових) завдання перекладача полягає у тому, аби якомога повніше передати їхній зміст. Другий тип тексту вважається орієнтованим на форму (художня література), і завдання перекладача полягає у збереженні художньо-естетичного впливу оригіналу. Третій тип тексту орієнтований на звернення і прагне досягти певного екстра-лінгвістичного ефекту на реципієнта, що має бути переданий в перекладі. Аудіомедіальні тексти (тексти радіо- і телепрограм, сценічні твори тощо) є частиною більшого цілого, тому під час їхнього перекладу необхідно перш за все враховувати умови немовного (технічного) середовища, в якому вони будуть використані. Хоча на практиці текст оригіналу може включати в себе ознаки різних типів, одна з них, як правило, є домінуючою та буде визначати метод перекладу.

Класифікація ще одного німецького дослідника Альбрехта Нойберта (1930 р. н.) побудована на основі прагматичної орієнтації текстів, адже головним завданням перекладу є передача реального впливу тексту оригіналу на його реципієнта, аби у реципієнта перекладу виникало таке саме

прагматичне ставлення. Він виділяє чотири типи текстів, що різняться за ступенем перекладності у прагматичному сенсі.

У першому типі у тексту оригіналу та тексту перекладу є спільні цілі, що ґрунтуються на спільних потребах. Зміст оригіналу не передбачений виключно для аудиторії вихідної мови (науково-технічна інформація, реклама). Спільність цілі означає, що в аудиторії цільової мови можуть виникнути таке ж прагматичне ставлення до тексту. Цей тип має найвищий ступень перекладності.

Другий тип відносин характерний для текстів, виключно передбачених для аудиторії вихідної мови (офіційні розпорядження, місцева інформація, розважальні матеріали). На думку Нойберта, тексти законів, суспільно-політична література, місцева преса настільки специфічні у прагматичному відношенні, що такі тексти у цьому сенсі принципово неперекладні.

Тексти третього типу – художня література – хоча і створюються для аудиторії вихідної мови, але можуть виражати загальнолюдські потреби та проблеми. Тому їхні прагматичні відносини з певними обмеженнями можуть виникати і в перекладі. Ступінь перекладності залежить від жанру: белетристика та драматургія мають більш високий ступінь перекладності, ніж лірична поезія.

Четвертий тип текстів створюється мовою оригіналу, але призначені вони для перекладу іншою мовою. Цей тип тексту має високий ступінь прагматичної перекладності.

Складні «багаторівневі» класифікації перекладів пропонують канадський дослідник Жан Деліль та англієць Пітер Ньюмарк (1916–2011).

Деліль ідентифікує вісім класів (різновидів) перекладу на основі чотирьох критеріїв:

1) відповідно до функції вихідного тексту він виокремлює «прагматичний переклад» (тобто переклад інформативних текстів) та «літературний переклад» (тобто переклад текстів, домінантними для яких є експресивна та естетична функції);

2) відповідно до рівня спеціалізації вихідного тексту він виокремлює «загальний переклад» (тобто переклад, який не вимагає спеціалізованих знань) та «спеціалізований переклад» (тобто переклад, який таких знань потребує);

3) відповідно до загальної мети перекладу він виокремлює: «академічний/навчальний переклад» (тобто переклад, метою якого є підготовка фахівців з перекладу) та «професійний переклад» (тобто переклад, метою якого є передача інформації споживачу);

4) відповідно до перекладацького підходу до створення цільового тексту він виокремлює: «транскодування» (тобто переклад скерований на створення

еквівалентності на рівні слова) та «власне переклад» (тобто переклад, скерований на створення еквівалентності на рівні повідомлення).

Класифікація Ньюмарка має багато спільного з попередньою. Він типологізує переклад за п'ятьма критеріями:

1) відповідно до функції він виокремлює: переклад експресивного тексту, що сфокусований на авторі та його стилі; переклад інформативного тексту, що сфокусований на змісті; переклад вокативного тексту (тексту-заклику), що сфокусований на адресаті;

2) відповідно до стилю вихідного тексту він виокремлює: переклад наративу (тексту-повідомлення); переклад опису; переклад дискусії (тексту-обмірковування); переклад діалогу;

3) відповідно до змісту/напрямку вихідного тексту він виокремлює: науково-технічний переклад, художній переклад, інституційно-культурний переклад (наприклад, туристичні буклети);

4) відповідно до загальної мети перекладу він виокремлює: навчальний переклад; професійний переклад;

5) відповідно до стратегії створення цільового тексту він виокремлює: семантичний переклад, який намагається відтворити зміст та форму оригіналу настільки точно, наскільки це дозволяють норми мови перекладу; комунікативний переклад, який намагається досягти такого ефекту на реципієнта, який був би максимально наближеним до ефекту оригіналу на вихідну аудиторію.

Психолінгвістична класифікація перекладів, яка враховує спосіб сприйняття оригіналу та утворення тексту перекладу, поділяє перекладацьку діяльність на письмовий та усний переклад.

Письмовим перекладом називають такий вид перекладу, за яким мовленнєві твори, які поєднуються в акті міжмовного спілкування (тобто текст оригіналу та текст перекладу), вступають до процесу перекладу у вигляді фіксованих текстів, до яких перекладач може неодноразово звертатися. Це дає можливість перекладачу повторно сприймати відрізки тексту, що перекладається, зіставляти їх із відповідними відрізками тексту перекладу, вносити до тексту перекладу будь-які необхідні зміни до того, як текст перекладу потрапить до реципієнта, тобто до завершення процесу перекладу.

Усний переклад – це різновид перекладу, за яким оригінал та його переклад виступають у процесі перекладу у нефіксованій формі, що визначає однократність сприйняття перекладачем відрізків тексту оригіналу та неможливість наступного зіставлення або корегування перекладу після його виконання. За умов усного перекладу створення тексту перекладу може відбуватися або паралельно сприйняттю оригіналу, або відразу ж після того, як

завершиться сприйняття оригіналу. Відповідно, розрізняються два підвиди усного перекладу: синхронний та послідовний.

Синхронний переклад – це спосіб усного перекладу, за якого перекладач, слухаючи мовлення оратора, практично одночасно (з невеличким відставанням у 2–3 секунди) промовляє переклад. Як правило, синхронний переклад відбувається із застосуванням технічних засобів, у спеціальній кабіні, де мовлення оратора подається перекладачу через навушники, а сам перекладач говорить у мікрофон, звідки переклад транслюється для аудиторії. Завдяки такій організації процесу перекладу голос перекладача не заважає йому слухати оригінал. Синхронний переклад – складний підвид усного перекладу, оскільки він вимагає від перекладача уміння одночасно виконувати різноманітні мовленнєві дії: слухати текст однією мовою, перекладати іншою мовою та говорити нею, не відстаючи від темпу мовлення оратора.

Окрім власне синхронного перекладу існує синхронний переклад з аркуша: перекладач заздалегідь отримує письмовий текст виступу й перекладає його, можливі корективи під час виступу.

Синхронний переклад фактично склався як різновид професійної діяльності завдяки створенню ООН (1945) та проведенню Нюрнберзького процесу (1946). Вимоги до перекладача-синхроніста: точно артикульоване мовлення, швидкість реакції, добре розвинена оперативна пам'ять, автоматизм мовних засобів, уміння сконцентруватися, розумова та фізична витривалість. Внаслідок сильного розумового та психічного навантаження під час синхронного перекладу тривалість однієї сесії не має перевищувати 15–20, максимум 30 хвилин.

Послідовний переклад – це спосіб усного перекладу, за якого перекладач починає перекладати після того, як оратор закінчив говорити (після закінчення усього виступу або ж якоїсь його частини). Розмір відрізка тексту, що перекладається, може бути різним: від окремого висловлення до тексту, який оратор промовляв 20–30 хвилин або навіть довше. Цей різновид перекладу потребує утримання у пам'яті перекладача змісту значних сегментів оригіналу. Якщо обсяг оригіналу перевищує декілька висловлень, то перекладач веде запис ключових моментів змісту, яка допомагає йому відновити у пам'яті повідомлення, яке він прослухав.

В усному перекладі можуть використовуватися елементи письмового та навпаки. Наприклад, письмовий перекладач може отримати текст оригіналу, записаний на плівку, диск чи електронний носій, або диктувати переклад друкарці або на диктофон. У будь-якому випадку такий переклад залишиться письмовим, оскільки тексти оригіналу та перекладу існують у фіксованому вигляді і, відповідно, до них можна неодноразово повертатися. Усний

перекладач може отримувати перед початком роботи текст усного виступу та використовувати його як допоміжний засіб. Особливим підвидом використання фіксованого тексту в усному перекладі є так званий «переклад з аркушу».

Важливу роль серед відмінностей між письмовим та усним перекладом грає часовий фактор. За умов письмового перекладу процес роботи обмежений менш жорсткими часовими рамками, ніж за умов усного перекладу. У зв'язку з цим усний перекладач не має часу розмірковувати, підбирати варіанти або ж звертатися до спеціальної літератури (словників та тезаурусів). Відповідно, значну роль будуть грати напіваавтоматичні навички, володіння стійкими відповідниками, штампами тощо, уміння швидко та чітко артикулювати висловлення.

Значна відмінність між письмовим та усним перекладом полягає в тому, що перекладач має справу з неоднаковими відрізками оригіналу. За умов письмового перекладу перекладач бере одне висловлювання за іншим, але в той же час у його розпорядженні знаходиться весь текст оригіналу, до якого він може звертатися, коли це необхідно. За умов усного перекладу перекладач змушений сприймати та перекладати текст оригіналу сегментами.

Письмовий та усний переклад розрізняються також за характером зв'язків з учасниками міжмовного спілкування. За умов письмового перекладу зазвичай процес перекладу проходить без прямого або зворотного зв'язку між комунікантами. Міжособові відносини не грають тут будь-якої суттєвої ролі. За умов усного перекладу перекладач працює у безпосередньому мовленнєвому (а іноді і особистісному) контакті з комунікантами та змушений забезпечувати взаєморозуміння між мовцем та реципієнтом.

Питання для самоконтролю

1. Яка функція є домінантною для художнього перекладу?
2. Які основні класифікації текстів перекладу за характером (функцією) тексту ви знаєте? У чому їхня подібність та відмінність?
3. На основі якого критерію Альбрехт Нойберт створює свою класифікацію перекладу?
4. Якими чинниками керувалися Жан Деліль Пітер Ньюмарк для розроблення своїх класифікацій перекладу?
5. З якими, на вашу думку, основними труднощами стикається перекладач, здійснюючи послідовний та синхронний переклади?

ЛЕКЦІЯ 8. ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Специфіка дослідницьких робіт у галузі лінгвістичного перекладознавства.
2. Функції мови і функції перекладу.
3. Мова як кодова (знакова) система. Переклад як мовне перекодування.
4. Переклад як різновид і як засіб міжмовної комунікації.

Порівняльний аналіз конкретної пари вихідної мови (далі – ВМ) та мови перекладу (далі – ПМ) є одним із пріоритетних напрямів лінгвістичного перекладознавства. Метою такого аналізу є опис перекладацьких відносин між двома конкретними мовами. Подібні дослідження мають велике практичне значення і дають багатий фактичний матеріал, необхідний для підготовки перекладачів із певною комбінацією мов. Зіставлення мов оригіналу і перекладу полягає, насамперед, у виявленні одиниць ВМ та ПМ, що замінюють одна одну в процесі перекладу. У перекладацькому зіставленні мови не виступають як рівноправні системи, кожна з яких повинна спочатку вивчатися як самостійне ціле, а потім порівнюватися з іншою мовою як єдина система.

Під час перекладацького зіставлення вихідною точкою аналізу служить мова оригіналу. Задача аналізу полягає у знаходженні в текстах перекладу відрізків, використовуваних для передачі значення одиниць певного типу, що виділяються у текстах ВМ. Таким чином, фактично йдеться не про зіставлення систем двох мов, а про опис системи ВМ у термінах системи ПМ, і у цьому полягає принципова відмінність перекладознавства від контрастивної лінгвістики. Вибір ВМ як основи опису також відповідає фактичній процедурі процесу перекладу, коли перекладач, стаючи до роботи, має у своєму розпорядженні лише текст оригіналу, у якому він повинний ідентифікувати одиниці ВМ, а потім уже відтворювати ці одиниці засобами ПМ.

Процедура такого аналізу була закладена ще у теорії закономірних відповідників Якова Рецкера. Перекладацькі дослідження нерідко виявляють існування еквівалентних відносин між одиницями, що займають різне положення в системах відповідних мов.

Спроба типологізувати проблему перекладацьких труднощів приводить нас до висновку щодо наявності декількох різних розумінь їхньої природи. Сутність першого з них полягає в тому, що витoki перекладацьких труднощів слід шукати в системних невідповідностях між мовою оригіналу та мовою перекладу, і в цьому сенсі поняття перекладацьких труднощів фактично прирівнюється до поняття неперекладності.

Відповідно до другого розуміння в основі більшості перекладацьких труднощів перебуває асиметрія природної мови, яка проявляється в неоднозначності/багатозначності її одиниць на усіх рівнях та ідіоматичності використання. Прихильники третього погляду на природу перекладацьких труднощів трактують їх як відхід від норми літературної (загальноживаної) мови. Оскільки поняття норми є складним і галузевим специфічним, перш за все, слід зазначити, що в даному випадку йдеться не про норми перекладу і не про літературні норми, а про норми ВМ.

Проведений аналіз теоретичних джерел з очевидністю вказує на те, що визначити перекладацькі труднощі можливо лише у найбільш загальному вигляді як мовні/мовленнєві утворення різних рівнів, що спричиняють перешкоди на шляху міжмовної вербальної та невербальної взаємодії внаслідок об'єктивних розбіжностей у структурах та правилах функціонування контактуючих мов, так само як і суб'єктивного сприйняття цих розбіжностей агентом перекладацької дії, від якого вимагаються значні творчі зусилля для їх переборення.

На сьогодні не існує єдиної типології перекладацьких труднощів, яка б характеризувалася цілісністю та послідовністю і виходила б із достатньо строгого диференційного критерію. Відомі болгарські дослідники Сергій Влахов та Сидір Флорін пишуть про те, що перекладацькі труднощі є «настільки великими та різноманітними», що охопити їх усі в межах якогось окремого дослідження практично неможливо, отже, залишається «обмежуватися викладом максимально необхідного, найважливішого та найменш висвітленого в літературі». На думку дослідників, до цього переліку мають бути віднесені: фразеологія, імена власні, реалії, звертання, терміни, іншомовні вкраплення, звуконаслідування, каламбури, скорочення тощо. Ми бачимо принаймні два потенційні критерії класифікації перекладацьких труднощів. Перший пов'язаний із сутністю самих вербальних (мовно-мовленнєвих) утворень, що можуть бути віднесені до їх складу, а другий орієнтується на науковий напрямок (галузь), об'єктом дослідження якої вони пріоритетно виступають.

Перший критерій класифікації труднощів перекладу може бути схарактеризований як рівневий або семіологічний; він є логічним наслідком рівневого принципу опису мови як ієрархічної системи. Відповідно до цього критерію перекладацькі труднощі можуть бути поділені на: 1) фонетичні/фонографічні та параграфічні; 2) морфологічні; 3) лексичні (пов'язані з приналежністю одиниці до певного класу/типу/ категорії тощо лексичних одиниць); 4) лексико-семантичні (пов'язані з особливостями

вживання лексичних одиниць у переносному сенсі/вторинною номінацією); 5) синтаксичні; 6) текстові; 7) жанрові.

Другий критерій класифікації труднощів перекладу може бути охарактеризований як галузевий; він є логічним наслідком існуючої традиції досліджувати окремі мовні/мовленнєві явища або їхні релевантні характеристики в перекладознавстві з позицій відповідних розділів мовознавства. Згідно з цим критерієм видається маловірогідним запропонувати кінцевий перелік різновидів перекладацьких труднощів у зв'язку з відсутністю усталеного переліку відповідних наукових напрямків. Прикладами можуть бути фонетичні труднощі, граматичні труднощі (які, у свою чергу, можна поділити на морфологічні та синтаксичні), лексичні труднощі, прагматичні труднощі, стилістичні (жанрово-стилістичні) труднощі тощо.

Порівняльний перекладацький опис мови оригіналу включає в себе три основні розділи: опис його лексико-фразеологічної системи, граматичного ладу і жанрово-стилістичних особливостей. У теоретичному відношенні було б доцільно створити повний порівняльний перекладацький опис певної мови стосовно іншої мови, однак дослідницькі роботи в цій області носять більш практичний характер і в них аналізуються тільки так звані перекладацькі труднощі, що припускають опис лише тих елементів ВМ, переклад яких пов'язаний з необхідністю складного вибору засобів у ПМ.

Для розуміння сутності перекладацького процесу необхідно розібратися, що таке мова. Людська мова виконує багато украй важливих функцій. Як ми вже з'ясували, аналізуючи класифікації перекладів, різні типи текстів характеризуються різним набором функцій, які мають бути аналогічно відтворені у перекладі.

Розглянемо функції мови детальніше. Мова безпосередньо пов'язана з мисленням. За допомогою мови здійснюється вся розумова діяльність (недарма в лінгвістиці прийнятий термін «мовленнєво-розумова діяльність»). У значенні одиниць мови фіксуються результати цієї діяльності, закріплюються основні поняття, що відбивають досвід людства. Таким чином, мова реалізує когнітивну, чи пізнавальну, функцію. Мова може використовуватися як засіб вираження емоцій і залучення уваги реципієнта. Для цього в її системі існує набір визначених засобів (слів, фразеологічних одиниць, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, інтонаційних засобів). У такий спосіб реалізується експресивно-емоційна функція мови. Кожна мова також має потужний арсенал оцінних засобів, за допомогою яких мовець може виражати своє ставлення до тих або інших об'єктів дійсності. Таким чином мова реалізує оцінну, або аксіологічну, функцію, яку деякі дослідники виокремлюють, а деякі вважають підфункцією експресивної функції.

Далі звертаємо увагу на естетичну функцію мови, тобто її здатність впливати на наше почуття прекрасного. Саме ця здатність складає найважливіший компонент будь-якого літературного твору і виступає критерієм відокремлення художнього перекладу від інформативного. Водночас можна стверджувати, що будь-який мовленнєвий твір (текст) – чи-то художній, чи-то інформативний – має свій естетичний потенціал. Хіба ми не отримуємо естетичного задоволення, читаючи грамотний, логічний та побудований за всіма мовними нормами текст – від конституції країни до інструкції до пральної машини?

Найважливішою функцією мови є комунікативна, що полягає у здатності служити засобом спілкування між людьми. Роль комунікативної функції така велика, що мову в цілому часто визначають як засіб спілкування. Відповідно, переклад може бути схарактеризований як засіб забезпечення спілкування між носіями різних мов, про що буде йтися детальніше далі у цій лекції.

Спробуємо схарактеризувати механізм перекладу, виходячи з уявлень про мову як систему. Такий погляд на мову був сформований на основі семіотики – науки про знакові системи. Один із засновників семіотики, американський дослідник Чарлз Морріс (1901–1979) свого часу запропонував поділ знакових систем на три складові – семантику (яка вивчає відношення знаку до об'єкту, який він позначає), синтаксис (який вивчає відносини знаків між собою) та прагматику (яка вивчає відношення між знаком та суб'єктом, який його використовує).

Таким чином, мову можна представити у вигляді упорядкованого набору знаків, тобто у вигляді коду. Будь-який текст може розглядатися як ланцюжок певним чином відібраних і розташованих сигналів коду, що передають ряд елементів інформації, які складають необхідне повідомлення. Це повідомлення може бути отримано шляхом розкодування ланцюжка сигналів. З іншого боку, будь-яке повідомлення може бути закодоване за допомогою даного коду або перекодоване, тобто передане за допомогою елементів іншої мовної системи. Операція перекодування і являє собою власне переклад. Уподібнення мови коду є дуже умовним, оскільки один раз створений код залишається незмінним, у той час як мова являє собою систему, що динамічно розвивається і певною мірою функціонує сама по собі. Як засіб передачі інформації мова відрізняється від інших кодових систем. По-перше, у плані вираження мова має ієрархічну структуру, тобто в ній існують класи одиниць, що використовуються для створення одиниць більш високого рівня (фонеми, морфеми, лексеми, словосполучення, речення). По-друге, мовний знак (слово) має асиметричну структуру. Кожна така одиниця характеризується наявністю в неї матеріальної

сторони (звуки або їхнє графічне зображення, які сприймаються нашими органами почуттів, завдяки чому ми можемо передавати одиниці мови один одному) та ідеальної сторони (думки, почуття й образи, закріплені в значеннях одиниць). Відтворення матеріальної форми мовної одиниці викликає у свідомості людини, що володіє конкретною мовою, певний зміст. У мовознавстві матеріальна сторона мовного знаку звичайно називається планом вираження, а ідеальна – планом змісту. Асиметричність мовного знаку означає, що план змісту може не дорівнювати плану вираження. Існує можливість приписувати одному плану вираження кілька змістів (т. зв. вторинна номінація), що значно розширює можливості мови як кодової системи. По-третє, інформація, що складає план змісту мовних одиниць, як правило, багатогранна і різноманітна.

Інформація висловлення не зводиться до суми змісту його складових. Завдяки складній процедурі певного розміщення, поєднання і протиставлення одиниць мовного коду, а також закладеній у ньому можливості породження нових одиниць, за допомогою мови можна, у принципі, передати будь-як нову інформацію якої завгодно складності.

Переклад належить до класу дій, охоплюваних поняттям «міжмовна комунікація». Усередині цього поняття виділяються два підкласи – «пряма міжмовна комунікація» і «опосередкована міжмовна комунікація». Відмітною рисою опосередкованої комунікації є наявність, крім двох звичайних для всякого комунікативного акту етапів (породження вихідного тексту і сприйняття), проміжного етапу (перекодування з ВМ на ПМ). Цей етап іменується мовним посередництвом, а особа, яка його виконує, – мовним посередником. Переклад входить до підкласу опосередкованої комунікації, де межує з такими явищами, як реферат, анотація, переказ, твір за мотивами тощо. Сукупно Комісаров називає їх терміном «адаптивне транскодування» і визначає як «різновид міжмовного посередництва, за якого зміст оригіналу передається у перетвореній формі, що забезпечує заданий обсяг та характер інформації, що передається». У чому ж полягає відмінність перекладу від адаптивного транскодування? Безумовно, у ступені повноти передачі інформації. Переклад являє собою т.зв. еквівалентне посередництво, а реферат, анотація тощо – нееквівалентне (чи гетеровалентне). Сутність перекладу полягає в тому, щоб підтримувати комунікацію між різномовними партнерами повною мірою, тобто зберігаючи комунікативну цінність первинного тексту. Якщо уявити собі ситуацію, коли існує ідеальний білінгв, тобто людина, яка однаково добре володіє двома мовами, то ми можемо сказати, що текст перекладу буде абсолютно ідентичним тексту оригіналу в тому випадку, коли

ідеальний білінгв стоїть перед однаковим вибором, який текст йому використовувати. Однак це ситуація ідеальна.

Якщо говорити про специфіку перекладу як особливого виду комунікації, необхідно відзначити, що перекладач як особа, що володіє двома мовними системами, грає тут подвійну роль. З одного боку, він повинний враховувати обстановку створення оригіналу і досвід, на який орієнтувалося джерело. З іншого боку, на форму і зміст породжуваного тексту перекладу впливають обстановка і попередній досвід людей, що говорять ВМ. У деяких випадках обстановка створення оригіналу і перекладу може бути майже ідентичною (як, наприклад, під час синхронного перекладу), однак навіть у цьому випадку неминуха втрата інформації на шляху від джерела до реципієнта. Справа в тім, що втрата якоїсь частини інформації за будь-якої комунікації (навіть внутрішньомовної) неминуха. Прийнято навіть говорити, що будь-який текст умовно існує у двох варіантах: той зміст, що у нього вкладає джерело, і той зміст, що витягає реципієнт, несиметричні. Тим більше це актуально для міжмовної комунікації, коли імовірність непорозуміння підсилюється різними культурними, історичними та іншими традиціями, а також утручанням особистості перекладача. Однак подібне непорозуміння не повинне мати значний характер і порушувати принцип еквівалентності. Інакше в акті міжмовної комунікації відбудеться збій. Аби переклад відбувся, між текстом оригіналу та текстом перекладу має бути встановлений принцип комунікативної рівноцінності, тобто переклад має забезпечити повноцінну комунікативну заміну оригіналу і ототожнюватися з ним функціонально, структурно та змістово. Функціональне ототожнення полягає в тому, що переклад начебто приписується автору оригіналу, друкується під його іменем, обговорюється, цитується, начебто він і є оригінал тільки іншою мовою. Змістове ототожнення полягає в тому, що реципієнти перекладу вважають, що переклад повністю відтворює зміст оригіналу, що в ньому передається той самий зміст, але засобами іншої мови. Структурне ототожнення полягає в тому, що реципієнти перекладу вважають, що переклад відтворює оригінал не тільки в цілому, але й у деталях. Перекладач має точно передати структуру й порядок викладу змісту, не дозволяючи собі щось змінити, виключити або додати від себе.

Перекладач одночасно виконує декілька комунікативних функцій. По-перше, він виступає реципієнтом оригіналу, тобто бере участь в акті спілкування мовою оригіналу. По-друге, він виступає творцем тексту мовою перекладу, а отже, бере участь в акті мовленнєвого спілкування цією мовою. По-третє, перекладач об'єднує мовленнєві акти двома мовами, учасником яких він є. Таким чином, процес перекладу та його результат повністю залежать від

комунікативних можливостей перекладача, його знань та умінь. Однак варто пам'ятати, що між текстами оригіналу та перекладу завжди існує певне розходження, зумовлене не стільки індивідуальними особливостями комунікантів, скільки різницею між мовами. Важливим завданням теорії перекладу є виявлення мовних та позамовних (екстралінгвістичних) чинників, що роблять можливим ототожнення змісту повідомлень різними мовами. Спільність змісту текстів оригіналу та перекладу називається еквівалентністю. В процесі перекладу перекладач виконує складне завдання пошуку та правильного використання необхідних елементів забезпечення еквівалентності, на основі яких створюються комунікативно рівноцінні тексти. Можна стверджувати, що вся діяльність перекладача має об'єктивно-суб'єктивний характер. Дії перекладача ніколи не мають механістичного характеру, не зводяться до простої підстановки одних одиниць замість інших. В перекладі завжди присутня креативність, яку іноді помилково трактують як вирішення складних завдань на зразок перекладу каламбурів, жаргонізмів, поетичного перекладу тощо. Насправді креативність перекладу – це передусім можливість вибору одного з декількох можливих еквівалентів.

Питання для самоконтролю

1. Які основні причини перекладацьких труднощів?
2. Назвіть критерії класифікації перекладацьких труднощів.
3. Вкажіть основні функції мови.
4. Які ключові ознаки вирізняють мову від інших кодових систем?
5. У чому полягає відмінність перекладу від адаптивного транскодування?
6. Які комунікативні функції виконує перекладач?

ЛЕКЦІЯ 9. БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

План

1. Основні фактори появи безеквівалентної лексики.
2. Критерії виокремлення БЛ.
3. Ключові дефініції БЛ у сучасному мовознавстві.
4. Характеристика слів з національно-культурним компонентом.

У сучасній мовознавчій науці термін “безеквівалентна лексика” порівняно новий, і в його витлумаченні немає одностайності, а інколи й конкретності, що не сприяє визначенню БЛ як категорії лінгвістики. Мовознавці намагаються відмежувати цей термін від інших, або, порівнюючи з

іншими “національно маркованими” поняттями, дати визначення його (М. П. Кочерган, Л. М. Дяченко, Н. Ф. Зайченко, О. В. Коваль-Костинська, О. Л. Паламарчук, Т. А. Космеда, А. В. Волошина, Л. І. Машуровська, О. І. Кремльова та ін.). Розглядаючи проблему співвідношення слова і денотата, лінгвісти намагаються також дати відповідь на питання про існування своєрідного етнокультурного шару лексики, але особливості функціонування національно маркованої лексики в тексті залишаються сьогодні ще недостатньо вивченими.

Дослідження композиційної ролі БЛ у тексті сприяє поглибленню уявлень про національно забарвлену лексику взагалі та функціональний статус таких лексичних одиниць. Семантична структура кожної лексичної одиниці може утворюватися кількома компонентами, тобто семами. Семантика БЛ багато в чому зумовлена історією, культурою країни, діяльністю людини, її світобаченням тощо. БЛ відображає національнокультурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. БЛ як складова образності тексту створює емоційно-експресивний підтекст, пов'язаний з ідеоетнічним компонентом значення, висувається у смисловій ієрархії твору, виступає своєрідною функціонально-смисловою домінантою тексту.

БЛ наявна в кожній мові. М. П. Кочерган вважає, що БЛ, як правило, становить не більше 6-7% загальної кількості активно вживаних слів. Загалом поява БЛ зумовлена життєдіяльністю певного лінгвокультурного колективу та відбиває розбіжності між лінгвістично-понятійними кодами. Поява БЛ пояснюється також екстралінгвальними факторами. А. В. Волошина вважає, що «кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюднює» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії. У лексиці вони фіксуються словами-реаліями».

Критеріями виокремлення такої лексики можуть бути: 1) семантичний (за яким враховується значення слів); 2) граматичний (показовий насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники); 3) функціонально-стилістичний (БЛ може виконувати в тексті функції створення національного колориту, інтимізації тощо, у композиції поетичного тексту БЛ стає своєрідною смисловою домінантою (сильною позицією), впливає на зміст усього твору).

БЛ можна визначати за допомогою таких прийомів: 1) переклад (безеквівалентна як національно маркована лексика належить до групи, що не має відповідників у інших мовах); 2) експеримент (наприклад, під час проведення психолінгвістичного експерименту до поля слів-реакцій на певне

слово-стимул потрапляють одиниці, що мають національно-культурні елементи значень).

Національно-культурний компонент семантичної структури окремої безеквівалентної лексеми є невід'ємною складовою змісту цілого тексту, тому визначальним фактором є також її частотність. Слововживання у різних контекстах може свідчити про традиційність використання певної лексичної одиниці. При розгляді явища безеквівалентності мовознавці намагаються, як уже зазначалося, відмежувати його від інших, або, порівнюючи з поняттями “лакуна”, “реалія”, “фонова лексика”, “екзотизм”, “варваризм”, “колорит”, “національно маркована лексика”, “етнографізм”, “локалізм” та ін., дати визначення БЛ. Крім того, термін “безеквівалентна лексика” у різних мовознавчих працях використовувався неоднозначно. Відсутність одностайної думки щодо класифікації національно маркованої лексики зумовлює виникнення широкого кола наявних у лінгвістичній практиці робочих термінів, що використовуються для номінації лексичних одиниць з культурним компонентом у семантиці. Цей факт викликає також певні ускладнення у правильному розумінні системи лінгвістичного позначення БЛ.

Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров доводять той факт, що не можна визначити ні повну еквівалентність, ні повну безеквівалентність лексичних одиниць. “Як безеквівалентні слова, так і фонові – не абсолютна категорія, а відносна. Говорити про те, чи можна певне слово назвати безеквівалентним, припустимо лише стосовно якоїсь мови. При цьому нерідко трапляється, що слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою мови Б, виявляється повністю еквівалентним у застосуванні до мови В. Це ж справедливо, якщо мати на увазі фонові слова”. Вони також відмічають певну спільність безеквівалентної та фонові лексики, оскільки обидва класи “відрізняються від відповідних іншомовних слів, тому що відображають специфіку національної культури”. Подаючи класифікацію, вони не розмежовують поняття безеквівалентність та фоновість лексики, вживають термін БЛ замість фонова лексика і навпаки.

Р. П. Зорівчак визначає БЛ, порівнюючи з реаліями, що є, на її думку, “моно- і полісемантичними одиницями, основне лексичне значення яких уміщує традиційно закріплений комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача”. Вона вважає, що поняття “безеквівалентна лексика” значно ширше, ніж семантичне поле поняття “реалія”, що відповідає лише випадкам лексико-предметної безеквівалентності. Очевидно, всі реалії входять у обсяг БЛ певної мови. Але до цієї лексики належить також частина прислів'їв і приказок, окремі лексеми надзвичайно місткого семантичного наповнення, що пов'язані з відмінностями в сегментації

довколишнього світу окремими мовними колективами, та інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності.

Л. М. Дяченко також звертає увагу на спільність згаданих понять: “Слова з такою наповненістю семантики національно-культурним змістом лінгвісти називають по-різному: безеквівалентними, реаліями, етнографізмами тощо. Ці слова є не що інше, як джерело знань про певний етнос: менталітет, звичаї, традиції, побут, надбання духовної культури народу. З одного боку, вони служать для позначення не наявних в інших національних культурах предметів чи понять, із ними пов’язаних, з іншого – називають денотати, які були або є типовими, характерними, такими, що становлять невід’ємний атрибут духовної або матеріальної культури того чи іншого народу”. Дослідниця зауважує, що до безеквівалентних віднесені слова, основне лексичне значення яких уміщує традиційно закріплений набір етнокультурної інформації, пов’язаної з історією, економікою, побутом, культурою країни. До фонових віднесені слова, лексичні фони яких містять своєрідні національно-культурні компоненти, що надають референту особливої предметно-кваліфікативної чи функціональної характеристики. Обидві групи національно маркованих слів позначають культурні, побутові, соціально-політичні реалії та поняття, не властиві етнокультурі та менталітету інших народів. М. П. Кочерган говорить про спільність понять “безеквівалентність” та “лакуна”. З цього приводу він, зокрема, зазначає: “У науковій літературі терміни безеквівалентна лексика і лакуни часто вживаються як синонімічні і трактуються як слова, що відсутні в певній мові” С. Влахов та С. Флорин зазначають, що термін БЛ “трапляється в багатьох авторів, які трактують його по-різному: як синонім “реалії”, дещо ширше – як слова, відсутні в іншій культурі та в іншій мові, дещо вужче – як слова, характерні для нашої дійсності, і, нарешті, просто як неперекладні на іншу мову слова”. Усе-таки вони відмежовують поняття БЛ від реалії, але вважають, що реалії входять, як самостійне коло слів, у межі БЛ. Слово може бути реалією щодо багатьох мов, а безеквівалентним – переважно у межах даної пари мов, тобто, як правило, список реалій даної мови буде більш-менш постійним, водночас словник БЛ виявляється різним для певних пар мов.

Так, Т. А. Космеда вважає, що необхідно з’ясувати також співвідношення понять БЛ, екзотизм та етнографізм. Етнографізм, як правило, не належить до запозиченої лексики. Цей термін уживається на позначення явищ культури, предметів побуту, традицій народу тощо щодо тієї мови, у якій вони є первинними.

Саме завдяки БЛ як одному з вагомих показників національно-мовної своєрідності етнічної спільноти спостерігаємо не тільки відмінності в називанні фрагментів дійсності, а й особливості культури взагалі, умови життя носіїв тієї

чи іншої мови. У зв'язку з цим постають питання, зокрема, як упізнати БЛ та які групи безеквівалентних одиниць можна виділити в лексичному складі мови. А. Бронська, розглядаючи особливості лінгвокраїнознавчого аспекту у викладанні української мови як іноземної, пише: «Серед слів з культурним компонентом є БЛ, тобто слова, які неможливо семантизувати за допомогою простого перекладу. Близькими до БЛ є також слова, що збігаються у двох мовах своїми денотатами (тобто об'єктивним змістом), але не збігаються своїми конотатами (тобто емоційно-естетичними асоціаціями). Наприклад, слово *калина* може бути перекладено на інші мови, але для українця воно наповнене особистими спогадами і пов'язане з національною ментальністю. Такі слова автори називають конотативними».

У підсвідомості кожної людини існує, так би мовити, екстралінгвальний план, який дозволяє поєднувати в одне ціле, наприклад, слово та предмет, слово та явище, слово та думку (ідею) і тим самим дозволяє виділити національні особливості слова. Кожне слово – багатопланова картина, що відображає життя країни, суспільства, етносу. Те, що в мові існує слово-еквівалент назви певного предмета, поняття чи явища, зовсім не означає однозначності цього слова. Важливу роль тут відіграють ще екстралінгвальні плани. Накладаючись, вони можуть і не збігатися. Там, де спостерігаються розбіжності, говорять про наявність безеквівалентних елементів. У поетичній мові спостерігається також подальший розвиток та поглиблення асиметричного дуалізму мовних знаків, саме тому асоціативні зв'язки спричиняють велику розбіжність між сукупністю уявлень та конкретним значенням.

На думку З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, «умови життя та побуту народу сприяють виникненню понять, що принципово відсутні у носіїв інших мов. Відповідно, в інших мовах немає й однослівного словникового еквівалента для їх передачі». Розглядаючи проблему міжмовної лексичної еквівалентності, можна виділити три основних типи лексичних відповідників: 1) лінійні відповідники, коли одній лексемі певної мови відповідає в денотативному плані одна лексема іншої мови; 2) векторні відповідники, коли одному загальнішому за значенням слову мови відповідає кілька конкретніших слів іншої мови; 3) відсутність еквівалента лексеми в іншій мові. У випадку відсутності еквівалента застосовують поняття “лакуна” чи «безеквівалентна лексика».

Усі вказані семантичні угруповання слів можуть бути визнані безеквівалентними, або словами з національно-культурним компонентом, етнографізмами, етолексемами. Вони позначають усе те, що було чи є характерним, самобутнім для культури, побуту, традицій українського народу, передають національний колорит, національний менталітет. Проблема полягає в тому, що із семантичного погляду вони неоднорідні за ступенем

специфічності. При визначенні коефіцієнта безеквівалентності треба враховувати й інші елементи компонентного складу семантики: кількість національно-культурних понятійних і непонятійних сем, їх якісний склад (ідентифікуючі, диференціюючі, ідеологічні компоненти), наявність регіональних сем, а також смислові відтінки, яких набуває лексична одиниця в різноманітних контекстах.

З огляду на всі ці аспекти, можна розмежувати (класифікувати) національно марковану лексику за ступенем безеквівалентності: 1) понятійно безеквівалентні слова – звукова оболонка у конкретних зіставлюваних мовах однакова, а значення відрізняється понятійними семами чи лексичним поняттям: *козак, курінь, русалка* (наприклад, в українській та російській мовах); 2) частково безеквівалентні слова – значення їх відрізняється денотативно-сигніфікативними зв'язками: *сало, калина, січ* (в українській та російській мовах); 3) інші слова з національно-культурним компонентом – відрізняються конотаціями, прагматикою тексту, засобами передачі понять: *легіт, берегиня, верховина* (в українській та російській мовах).

У працях багатьох дослідників також спостерігаються відмінності у визначенні явища безеквівалентності, оскільки критерії, покладені в основу розмежування категорії БЛ та інших “маркованих” понять, що містять етнокультурну інформацію, дещо відрізняються. Спільним є в першу чергу розуміння того, що БЛ – лексика національно маркована, в її семантиці наявний етнокультурний компонент.

Більш яскраво зв'язок між мовою і культурою виявляється у реаліях. Безеквівалентна лексика може також включати слова-реалії, які позначають, головним чином у текстах, предмети матеріальної культури, що виступають основними для номінативного значення слова. Реалії – це дійсні факти з культури, історії країни, її героїв, традицій, звичаїв, побуту. Поява нових реалій у матеріальному та духовному житті суспільства викликає виникнення реалій у мові. Порівняно з іншими словами мови характерною рисою реалій є її предметний зміст – тісний зв'язок між предметом, поняттям, явищем, яке вона означає, народом (країною), з одного боку, та історичним проміжком часу, з іншого. Тому реалії властивий певний національний (місцевий) та історичний колорит (колорит в даному випадку ми розглядаємо як сукупність особливостей, своєрідність чого-небудь).

Явище безеквівалентності має багато спільних рис і з лакуарністю. Дослідники вважають, що БЛ – це лексична лакуна (у бінарному зіставленні з певною мовою). Мовна картина світу може мати різний вигляд. Вона створюється номінативними мовними засобами – лексемами, стійкими словосполученнями, фразеологізмами, а також значеннєвою відсутністю

номінативних одиниць (лакунарністю). Про без еквівалентні лексичні одиниці можна говорити як про лексичні лакуни в міжмовному порівнянні, коли постає проблема трансформації. Але все-таки між цими поняттями існують істотні різниці: БЛ визначається у межах кількох (двох) мов, лакуни можуть бути в окремій мові через відсутність однослівної номінації певного поняття, наприклад, українська лексема “*молодята*” не має антонімічного відповідника, хоч поняття у свідомості мовців існує.

Схожі за функціями також екзотизми та варваризми. Екзотизми – слова і вирази, які засвоєні з інших мов, тому в їх семантиці відображено поняття «чужої етнокультури». Варваризми – іншомовні слова або вирази, які повністю не засвоєні мовою, а відображають особливості семантики іншої мови. Вони можуть зберігати на письмі чужомовну графічну передачу, а при вимові наближатися до мови першоджерела.

При типологічному вивченні мов активно використовується термін “екзотизм”. Якщо БЛ – це нечисельні одиниці мови, що не мають в іншій мові дослівного еквівалента, а їхнє значення передається як фразові найменування або словосполучення, то екзотизми – це БЛ, запозичена іншою мовою. Таке витлумачення екзотизмів здається більш вдалим..

Специфіка БЛ полягає в її: 1) семантиці. БЛ належить до національно маркованої лексики сучасної української мови. У структурі лексичного значення безеквівалентних одиниць завжди наявна сема «національне» (етнічне, фольклорне, символічне); 2) конотації. Семантика безеквівалентної лексеми поширюється на контекст (сміслові оточення) цієї одиниці в тканині тексту та весь смисл-зміст твору. БЛ сприяє створенню етнічної картини світу; 3) функціонуванні. В ієрархії смислу тексту БЛ виконує функцію доміанти; 4) іншомовних лексичних відповідниках. Поява БЛ у тексті нашоує реципієнта на розуміння етнокультурної приналежності твору. Наявність іншомовної БЛ у тексті створює специфічні умови для сприйняття. Текст починає функціонувати, таким чином, як феномен на межі двох культур.

Питання для самоконтролю

1. Які основні функції виконує БЛ у тексті?
2. Назвіть основні критерії виокремлення БЛ як окремої лексичної одиниці.
3. Яке визначення БЛ, на вашу думку, є найбільш правильним, вдалим і точним? Чому?
4. Які інші терміни існують для позначення національно-маркованої лексики? У чому полягає їхня відмінність?
5. Які способи існують для перекладу безеквівалентної лексики?

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учеб. пособие для студ. филол. и лингв, фак. высш. учеб. заведений. СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. М., «Международные отношения», 1975. 240 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе : монография. М. : Высшая школа, 1986. 342 с.
5. Гарбовский Н.К. Теория перевода : учебник. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода. М. : Высшая школа, 1990. 253 с.
7. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ : «Юніверс», 2003. 280 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підр. Вінниця : «Нова книга», 2001. 448 с.
9. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. М. : Московский Лицей, 1996. 208 с.
10. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик. 3-е изд. К. : Ника-Центр, 2004. 158 с.
11. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Вінниця : «Нова книга», 2008. 196 с.
12. Нелюбин Л. Л., Хухуни. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учеб. пособие. М. : Флинта : МПСИ, 2006. 416 с.
13. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 246 с.
14. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 375 с.
15. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. 3-е изд., стереотип. М. : «Р. Валент», 2007. 244 с.

Кінцева сторінка

Навчально-методичне видання

Гуз Олена Петрівна

Основи перекладознавства

Конспект лекцій

Видання друкується в авторській редакції

Луцьк : Вежа-Друк, 2021